

БАЙТУОВ ЖӘКЕН

САРЖАН-БОДЫҚ

(3 > ' 0 - 0 6 1 6)

БАЙТУОВ ЖӘКЕН

Саржан – Бодық
($\bar{\theta} > \omega - e \bar{b} \bar{b}$)

Қарағанды 2014

УДК 821.512.122
ББК 84 (5 Қаз) 7-5
Б 17

Б17 «Саржан – Бодық» Байтуов.Ж. Өлеңдер жинағы./
құраст. Жақсылық Жәкенов-Қарағанды: Tengri ltd, - 1196.

ISBN 978-601-7449-53-7

Бұл жинаққа аты Арқа өңіріне мәлім ақынның жас кезінен өлең - жырларға құмар болған, жаз - жайлауға, қыс — қыстауға көшіп, мал бағып тіршілік кешкен қазақ халқының халық ауыз әдебиеттерін, оның ішінде дүниенің құбылмалы, аумалы – төкпелі кезеңдегі қазақ халқының бастан кешкен « Ақтабан шұбырынды, алқакөл сұлама» тарихи кезеңдерінен, Октябрь революциясынан кейін, Октябрь нұрымен нұрланған қарапайым халқының қол жеткізген табыстарын, майдан даласында қас дұшпанның қабырғасын қаусата соққы беріп жүрген, Ел қорғаны жауынгерлердің ерліктерін, шабыттана жырлап жырына қосқан. Алғашқы «колхоздастыру», «еңбек қауымдасу» жылдарына арналған өлеңдері мен екпінді жалқаулар туралы сыни айтыстары, патриоттық жырлар мен поэмалары топтастырылған.

Жинақ көпшілік қауымға арналған.

УДК 821.512.122
ББК 84 (5 Қаз) 7-5

ISBN 978-601-7449-53-7

© ЖәкеновЖ., 2014

ҚҰРАСТЫРУШЫДАН

Сарыарқа жері ежелден халық таланттарына бай өлке. Бұл жерде жұртшылықты аузына қаратқан жалынды жырлардың, аталы нақыл сөздердің, шертпе – төкпе күйлердің небір тарландары өткен өлке. Кезінде өз заманының ащысы мен тұщысын жырлаған, сонысымен халық ауыз әдебиетінің ұлттық байлығына өзіндік үлес қосқан ақынның бірі - Жәкен Байтуов (1891 – 1962) Қарағанды облысы, Шет ауданына қарасты «Шаруатөңеу», - деген жерде дүниеге келіп, «Талды» ауылынан 18 – шақырым жердегі Жаңа – Жұрт бөлімшесінде өмірден өтті. Екі ағайынды жігіт, Байту, Битудан тараған атамыздың ұрпақ – тары бар. Алты ағайындының ішіндегі ең үлкен апалары - Бәтиха, Жәкен, Әлмұхан (Май, Балсекер, Нұрсекер, Кәріғұл –Ұлы Отан соғысының II-ші дәрежелі Даңқ, Қызыл жұлдыз орденінің иегері (1914-1994).

Бәйбішесі Дәмебайқызы Әмірайша (1902 – 1987 жж.). Апасы – Дәмебайқызы Бибіғайша. Балалары - Дәметер, Дәмеш, Гүлнәр және мен. Ақынның келіні - Қайырбекова Әлия. Ақынның немересі Мақсат, Арманнан - Нұрдуман, Нұрмерей, Нұрсұлтан.

Әкесі Байту Байғонұлы (1864 – 1927 қарапайым мал шаруашылығымен айналысқан, еңбекқор адам болған. Жас кезінен өлең – жырларға әуес болған ақын, жазда жайлауға, қыста қыстауға көшіп, мал бағып тіршілік кешкен, қазақ халқының халық ауыз әдебиеттерін, соның ішінде дүниенің аумалы кезеңдерді жырлаған коссаларды, эпостық, лиро – эпостық жырлар мен кисса - термелерді жатқа айтып, жадына көп сақтаған.

Анасы Токабайқызы Жікі (1868 – 1921) ескіше оқып хат таныған, жадынан өлең шығарып аймағына әнші атанған екен. Содан болар, өлеңдер шығарып ақындық жолына түсуіне,

нағашы жұртының да ықпалы тиссе керек. Қарқаралы қаласында арабша дәріс алып, сауатын ашқан ақынның кезінде «Қоянды» жәрмеңкесінде талай жыр саңлақтарымен кездескен ақынның - қасиетті Қарқаралы мен Шет өңіріне өзінің өзекжарды жадынан шығарған шығармаларын арнамауы мүмкін емес.

Ұлы Отан соғысы жылдарында, одап кейінгі жылдары Сарыарқа жеріне әйгілі ақындар:

Кенішбай Жұбандықов, Маясар Жапақов, Болман Қожабайұлы,

Кошен Елеуов, Жылқыбай Нұрбеков, Тұңғышбек Дәлмағанбетов секілді белгілі ақындармен айтысып, патриоттық жырлар жазды.

Қазак елінің Тәуелсіздігі үшін күрескен, Ресей империясының «отарлауына» қарсы шыққан қаһарман бағырлар, осы Ұлы айқастар кезінде даналық саясат жүргізіп, елдің басын біріктіре білген, Ұлттық намысқа дақ түсірмей, туған жерге қорған болған Кенесары заманында өмір сүрген Бодық бағыр жөнінде ақынның өз қолымен араб қарпімен жазылған, «қолжазбасынан» бір сөзін де өзгертпей, «Ерлік пен Елдікті» бірге жырлаған «Саржан – Бодық» поэма-дастанын арабшадан аударып, оқырман қауымға ұсынып отырмын.

Жинақты құрастырушы: Жәкенов Жақсылық «ұстаз - зейнеткер».

Өмірі туралы

Руым Қояншытаңай арғы затым.
Байтуов Жәкен ақын, менің атым,
Кетпеді қамыт табы мойынымнан
Байлардың жастан көріп қианатын.

Автор

Басынан мал бітпеген болдым нашар,
Бола ма мал болмаса ер де ажар.
Тұрмысың малыңменен бірдей келсе,
Емес пе, оттың басы күнде базар.

Тұрмысың малыңменен бірдей келсе,
Болмай ма, жас өмірің күнде базар,
Кей пенде бес қырықпен байыдым, - деп
Құлаштап екі қолын кезек созар.

Құлаштап екі қолын кезек созар
Кей пенде бес қырықпен байыдым
Тұрмысың малыңменен бірдей келсе
Болмай ма жас өмірің күнде базар
Басынан мал бітпеген болдым нашар
Бола ма мал болмаса ер де ажар
Тұрмысың малыңменен бірдей келсе
Емес пе оттың басы күнде базар

Шыр бітпей жас кезімде болдым арық,
Көрмедім сұм дәуірден ешбір жарық,
Үйіне байдың шөлдеп бара қалсаң,
Ысқырар сұр жыландай ызбарланып.

Жасымда бір түспеді, ұлы жолым,
Жоқ еді кедейліктен басқа мінім,
Шырмалып сұм дәуірдің құрсауына,
Тұншығып қара түнге, шыкпады үнім.

Ұйықтамай қой күзетіп, ұзақ таңға,
Шәркең толып, аяқтан аққан қапға,
Бір тоқтысын жазым боп, қасқыр жесе,
Текпілейді аунатып тозаң шаңға.

Жалаң аяқ су кешіп, тезек теріп,
Шошығандай түсіңнен ерте тұрып,
Екі көзге ал келіп амал бар ма?
Аулақ жерде жылайсың игтей ұлып.

Ақырыш ақ аюдай, арам байлар,
Болар, - деп ойлаған жоқ нашарға обал,
Асқанға бір тосқын бар, - деген дейін,
Уақытсыз оларға да, кездесті ажал.

Қиындық дәуір өтті, өткен күнде,
Ол дәуір көп кездесті, жалпақ елге,
Токымдай нашарларға қоңсы тимей,
Камады тұншықтырып қара түнге.

Осы жағыдай кездесті өз басыма,
Жауыздардың адамға, жаны аши ма?
Тарыққанда зарығып Шолпан туып,
Ұлы Октябрь кездесті, көз жасыма.

Осындай ерте кезде, өтті дәуір,
Жазылмас жара түсіп, болдым жауыр,

Арманда өтіп кетті, жас өмірім,
Байланды мылқау болып шешен тілім.

Байлардың шыға алмадым қанауынан,
Іпімде кетті ашылмай, алтын жырым,
70 - ке жасым келді, жер таяндым,
Өмірді өткеріп - ап, кеш ояндым.

Көлемге көлеңкесін ие қылып,
Сөйлетпей кісен салды, қызыл тілге,
Алатынын алатын қара құстай,
Алуға шабатындай жалпақ елге.

Өткен күн еске түссе толқытады,
Шошимын жас баладай көз ілінсе,
«Сары алтын - сабыр түбі» дегендейін,
Тілекті берер, - деген шын тілесе.

Білімнен нашарлықпен қалдым кеш ел,
Тұрмыстан соққы көріп, тұрдым мешел,
Шыға алмай «сұм дәуірдің» құрсауынан,
Жүректе жазылмайтын қалды кесел.

Түн кетіп бұл дәуірде шықты күнім,
Ашылды бұғып жатқан ішкі сырым,
Пішпедей тепкі тиген бүгежектеп,
Кемшілік келтіріп тұр, шіркін білім!

Саркылмас ақын сөзі, дария көл,
Сөйлесе жөнін тауып, пайдасы мол,
Тілге бай болғанменен, әнге жоқпын,
Осымен туысқандар, риза бол!

Еңбек туралы

Еңбек етсе ерінбей
Әйел жолдас, кемпір- шал,
Еңбек етсең белгілі,
Болатыны жақсы хал.
Адал еңбек істесең.
Өесіңдер жолдастар.
Өсіргендей егінді.
Шауып - тасып, үйіп ал.
Суға - сөлге тигізбей,
Мезгілінде басып ал,
Дәнін алып, саломын,
Баз басына, үйіп ал,
Шашпай - төкпей, ұрлатпай,
Сарайына құйып ал,
Кім істесе, сол жейді,
Бұл жағын да, есіңе ал,
Тапсырмасын Көсемнің,
Мыйларына құйып ал,
Жоспарыңды, берешек,
Елден бұрын беріп қал,
Мақтау - сыйлық атакты,
Бітір дағы бұрын ал,
Ремонттап мал базын,
Мұнсыз етіп азығын,
Мерекеге алдағы,
Колхозшылар дайындал!

1937- жыл

Егін жинау туралы

Мінеки, қатар келді егін мен шөп,
Бидайың түсіп жатыр, шабылған жоқ,
Мәтке сұлап, іргесі құлап жатыр,
Әлі күнге, баздар да ремонт жоқ.

Әні қалды – міні қалды, бар мен де, - деп,
Бірін – бірі аңдуменен, жүргендер көп,
Қаһарлы қыс, карамас ажарына,
Баз басына бір тал шөп, тасылған жоқ,
Әйтеуір, бір бітер – деп жүре беріп,
Жүрмендер, Үкіметке кінәлі боп!

Қатарлас көрмей жүрсе сағынады,
Көмейден өлең шіркін ағылады!
Жол көріп, атым шығып, бәйгі алдым,
Ағанды жетелесең, не қылады:

Шопан Түсіп

Шопаны «Ұйымшылдың» «батыр Түсіп,
Қой баққан бірнеше жыл, ұйқы бұзып,
Өсіріп баққан малын өркендетіп,
Табыстың дариясына, отыр Түсіп.

Төрт бөліп түн ұйқысын, мал деген де,
Тұрады таңның шеті көрінген де,
Ал десе, аттанғандай жарақтанып
Жүреді шыр айналып, қой өргенше.

Әп салып, неше алуан қоңырлатып,
Қаптағып кең өріске мамырлатып,
Дегендей, нем Түсіп жануарлар,
Манырап тұс -- тұсынан жапырласып.

Сақтайды қарашықтай баққан малың,
Жоқтайды түстеп тағы, біліп санып,
Сиырдай ірі қойы, биік бойы,
Жегізіп алуан мия, шөптің дәнін.

Қасқырға берген емес, жетім лақ,
Күтеді туған төлді тәрбиелеп,
Көрінсе қолаңкесі, Түсіп ердің,
Жолбарыс, бәрі түгіл, қашқан жырақ.

Еңбегін ер Түсіптің айтсам теріп,
Кетеді бойым балкып, денем еріп,
Көз жетпес, ол шегі мен бұл шегіне,
Өсірген бірнеше мың, осы күнде,

Ақ сарбас, ақтылы қой, жер қайысып,
Құйрығын көтере алмай, белі майысып
Марал бас, ай мүйізді қошқар – теке,
Алысқан палуандай, жүр сайысып.

Манырап қой ішінде, қозы – лақ,
Көкте құйын соққандай, салсын құлақ,
Кең дала, сай – саланы күнірентіп,
Кеткендей жер дірілдеп, аспан құлап.

Жаяулап «Ұйымшылға» жетті кеше,
Мың – мың- мыннан қойы өрген күні кеше,

Айдын көл, асқар биік, жазық дала,
Иесі осы қойдың Түсіп десе,

Қоғамға ер Түсіптің сінген тері,
«Аяқшөп», «Тұранғылық» - туған жері,
Ержетіп көзін ашып, ес білген соң,
Қой бағып, келе жатыр сонан бері.

Мал десе, елжіреген ет жүрегі,
Дәуірдің Сталиндік туған ері,
Шай – шайлап, ұйықтап жатып күргөйлейді,
Мал менен туғандай бір, бар мінезі.

Басқа да Түсіп ердің, еңбегі көп,
Бір тоқты, жаз- қысы шығыны жоқ,
Артады күш- қайраттың аркасында,
Еңбегі ердің таза, көрінді көп.

«Ер емес, еңбек десе «», ердің өзі,
Қырағы қыран құстай, екі көзі,
Ер емес «Еңбек десе», лодырдың өзі,
Көсемге берген сертті орындау да,
Жүз қойдан, жүз жиырма алды қозы.
Колхозы ер Түсіпке, айтады алғыс
Қазір де табысы көп, емес жалғыз,
Түсіптен шопан – қойшы, үлгі алыңдар,
«Колхоздың» санасы бар, ұл мен қызы!

Туған өлке туралы толғау

Қарағанды қара алтын,
Жырдың арда еркесі,
Көлбеп жағқан көсілін,
Көкс көмір өлкесі,
Көлеміне көз жетпес,
Қала толған аймағы,
Думан- дархан, дүние- ай!
Өшпес өмір айғағы,
Бай қолында пайдасы,
Қарағанды кешегі,
Орда тігін ойнаған,
Жауыздардың түнегі,
Көлеңкесін не ғып,
Көздеген мақсат тілегі,
Суын ішіп, шөбін жеп,
Көрмеді сұмдар пайдасын,
Ат жарағып, қол жинап,
Белдеуге сүйен найзасын,
Жатқан жерде тұншығып,
Күдер үзін өмірден,
Қадірін білер, ері жоқ,
Сұм дәуірде шөлдеген,
Ғасырлар бойы камалып,
Жатқан бұғып, иесіз кен,
Қара күнде кайғылы,
Мұңлы – шерлі, жесір кен.
Қолына құс қып, қондырған,
Армандай бір айғағы,
Коммунистік Партия,
Батыр елдің айбары,

Көз жіберсең, кең өлке,
Қазынасын сапырған,
Еңбектің соғыш дабылын,
Күндік жерден шақырған!
Солқылдатып жер астын,
Машиналар дүңкілдеп,
Болат кеспес, көк тасты,
Нандай тіліп, үккілеп,
Жер анасын емірестіп
Кең бесігін тербеткен,
Тілін біліп солардың,
Қайқая құлаш сермеген,
Мен жырлаймын, үн қосып,
Туған өлке, Елменен!
Бара жатыр жүйіткіп,
Дүбірлетіп Арқаны,
«Алатауды» артсаң да,
Күші жетіп тартады,
Мотор қызып, тер басқан,
Күнде айлық, белді асқан,
Көр энеки, жұлдыздай!
Омырауын желге ашқан,
Күй тартылып, ән салған,
Үнін қосқан, нулы орман.
Мұндай қызық заманды,
Көрген елде, жоқ арман!
Еңбектің көлін толқытып,
Арттыра асқақ айбынын,
Қара жерден қазып – ап,
Аспанның бейіне, ай күнін,
Бейбіт рахат өмірде,
Құшағын еркін жайды кім?

Ол патша емес, бай емес,
Тегін дәулет сапырар,
Қарағанды күдірет,
Сенен туған батырлар!

Егін –шөп шабу туралы

Сыналар Еңбек етер кезі келді,
Кәрі – жас, ер – әйелдер боп жөнелді,
Жинап – ап егін – шөпті мезгілінде,
Табыспен құттықтайық, осы жылды.

Жетерлік мал азығын, үйіңдер көп,
Ағармай уақытыңда, үйілісін көк,
Тигізбей суға- сөлге, үйіп жинап,
Тұрайық қысқа қарсы, келсен- кел деп.

Қысылмай қыстан шығу, бір үлкен бел,
Жетерлік мал азығы, үйілсе мол,
Ұтылмай өткізіндер, колхоз- совхоз,
Қажырлы қайрат істеп, бермендер жол.

Жолына Коммунизм кадам бастық,
Не қиын күз- шындарды, бұзып астық,
Жолбасшы Көсемдердің дәуірінде,
Күшейді Елі мізде, бірлік - достық!

Шықпасын ойларыңнан, берілген серт,
Бітпей қап жұмысымыз, болмайық мерт,

Көрсеткен міндеттеме, Қаулы дағы,
Колхозшы, орындаңдар жүз процент!

Колхозшы шығармандар, мұны естен,
Көрінсін еткен Еңбек, күш пен істен,
Дос емес, өрт пен қыс қашаннан да,
Жері жоқ Елге – малға, рахым еткен.

Мал азығын дайындау,
Бір дәуір міндет халыққа,
Шығатын жыл биылғы,
Істелген іс жарыққа.

Ерте ремонттап, мал базын,
Тазартып ашып суатын,
Бригадир – басшылар,
Жылы жасап қорасын.

Жалған бермей мәлімет,
Іс жүзінде, анық ет,
Өтірікке өмір жоқ,
Жол бермейді өкімет ?

Аттаныңдар жұмысқа,
Палуанша белсеніп,
Күн ерте –деп жүрмейік,
Мас кісідей теңселіп.

Досың күліп сүйінсін,
Дұшпан көріп күйінсін,
Қарға соқпай, шапқан шөп,
Баз басына үйілсін.

Осы жағдай белгілі,
Тарихтағы халыққа,
Жатып ішер жалқауға,
Жол бермейтіні анық па?

Мұны білсең еңбек ет,
Әйел жолдас, кемпір- шал,
Еңбек етсең ерінбей,
Түзеледі тұрмыс- хал,
Төгіп- шашпай ұрлатнай,
Складка құйып ал,
Дәнін алып, саломын,
Баз басына, үйіп ал,
Үкіметтің Қаулысын,
Колхозшылар, есіңе ал!

Жиылыс болса бастықтар,
Тілді безеп жырлайды,
Орындалған жұмыс жоқ,
Өрнектен сөзді сырлайды,

Шыққан сөзден, негіз жоқ,
Істелген істе, жеміс жоқ,
Өтірікті өрнектеп,
Дайын тұр бәрі, тегіс деп,
Өзінің басын қорғайды.

Конторға бәрі жиналып,
Басын қосып құралып,
Өнімсіз сөзді, сынға алып,
Еңбексіз жүрген біреулер,
Пайда ғып жүр, нәр алып

Партияның сенімін,
Колхоз басшылары ақтай ма?
Ақтамаса сенімді,
Казіргідей мақтай ма?
Қыс аяғы созылса,
Бір боранға, соқпай ма?

1955 - жыл.

Жас туралы

5-жаста балалықпен бұлғақтайсың,
10-жаста жарға аунаған лақтайсың,
Келгенде 15-жасқа орныға алмай,
Түлкідей тауда жортқан бұлаңдайсың

Келгенде 20-жасқа ақыл кіріп,
Көрінген қыз- келіншекке ыржақтайсың.
30-да асау-дүлей дауылдайсың,
Тастай боп, үгітілмейтін асылдайсың

40-та қия шапқан қылыштайсың,
Ұшындай ақ найзаның жылтылдайсың,
50-де Ерлер мінген пырақтайсың,
Жайнаған екі көзің шырақтайсың.

60-та ат семірткен құрақтайсың,
Ағыны жоқ, көзі біткен бұлақтайсың,
70-те жетек болсаң, бір жасарсың,
Болмаса әр нәрседен жырақтайсың.

80-де секіруге әлің келмей,

Ботадай шала туған бұрандайсың,
Тобықтай 90- жаста етің қалмай,
От басында домалаған құмандайсың,
Жеткенше сонау 100 –ге, кім бар-кім жоқ?
Шыбын жан, қайда барып тұрақтайсың.

Мал базы мен шөп шабу

Еріншек пен мылжынға,
Жол бермейді, бұл дәуір,
Мыйыңа сал, кең ойла,
Кәзіргі дәуір, тым ауыр.
Сыйлық алып сыналсақ,
Кірмейміз бе қатарға?
Атың қалып тарихта,
Ісің шықса жарияға,
Журналдарға жазылып,
Үлгі болсаң халыққа,
Жазған сөзі а қынның,
Жалғаны жоқ бірақ та,
Оқып жүрміз «Қаулыны»,
Күнделікті қолға алып,
Тексергенде енбекті,
Ноль қылмайық ұялып,
Үлкен аға кішіні,
Ата – ана мен қарындас,
Қол шығарып, бір жеңнен,
Бір кісідей өмір сүр,
Шөпті шауып, егінді,
Жиысалық бірігіп,
Босқа отырған, жөн болмас!

**«Ударник Байжан Шалтаев пен жалқау
Айылхан Тұрсынбаевтің»
айтысы.**

Байжан:

Тұрсынбай жыртқан жерің, неге өнбейді?
Борозда соқаң түзу, бір жүрмейді,
Бермейсің елдің артын, ұзақ күнге,
Көлігің болдыра ма, бір жүрмейді.

Үкімет мұндай іске, жол бермейді,
Еңбексіз бұл дәуірде, күн көрмейді,
Жалқаулықты бойына үйір кылсаң,
Мойныңа мініп алса, бір түспейді.

Тұрсынбай:

Айдай бер, көлігіңді өзің жөндеп,
Жалынбаймын мен саған, көмек бер деп,
Қалай жүрсем, ей, Байжан, ерік өзімде,
Болмай-ақ кой белсенді, маған сен кеп.

Қинамаймын жанымды, текке шөлдеп,
Қысыламын мен неге, босқа терлеп,
Істемесем де еңбекті, күн көремін,
Жүргенім жоқ қызығып, Еңбек күн деп.

Байжан:

Тұрсынбай, мына сөзің дұрыс емес,
Тамақ –киім, Еңбексіз, көктен түсісс,
Үкіметтің қаулысы, ұраны бар,
Істемеген Еңбекті, ішіп – жеген

Жалқауды сүймейді, біздің заман,
Айтқан сөзім ақыл ғой, білсең саған,
Керегі жоқ санның, сапа керек,
Жыртқан жерің құр бороз, бәрі табан.

Тұрсынбай:

Бола қалдың ақылды, мені жөнде,
Облыстық уәкілдей, маған тіпті,
Жиылыс болса талқыға, түспеуші мен,
Сатып алып ақшаға төбелесті

Үкіметке ауыр деп, көрсете бер,
Жаман-жақсы не керек, қарайсын жер,
Табысым мен еңбеккүн, жан сақтаймын,
Нан сұрасам сенен мен, бетке түкір.

Байжан:

Саяз айдап шыға ма, сепкен бидай,
Дән орнына шықпай ма, сарбас қурай,
Сепкен дәнді, топырақ жаба алмаса,
Меніңше қара суыққа ұрынбай ма ?

Ерте тұрмай жатасың, ұйқың қанбай,
Керісесің бастықпен, ұйқын қанбай,
Қолмен істеп, күшпенен мал табасың,
Жат ендеше берер, - деп, көктен «кұдай»

Тұрсынбай:

Тұрғандай шашын сипап, маған келіп,
Беретіндей бидайды, бүгін келіп,
Кімнің көзі жетеді, күні ертенге,
Келгендей- ақ «кұдайдан» хабар келіп.

Сенде емес қой бишара, өзімде ерік,
Талай жалқау бар шығар, маған серік,
Жан сақтаймын, өлмейтін күн көремін,
Тауықтай боп аңыздан, масақ теріп.

Байжан:

Айтып сөз, ұрып таяқ, өтпес саған,
Бар емес пе антұрған, бала- шаған,
Көпке тентек, жексұрын боласың ғой,
Отбасың да әйелге болмас баған.

Бүтін салсақ аз күнде, жиямыз егін,
Жақсы жайлап өндірсек, жердің көгін,
Еңбеккүшге бидайды, біз алған да,
Сен де аларсың, көрерміз ертеңгі күнү

Тұрсынбай:

Бола қалдың ба жаным- ау, маған көсем,
Тұла бойым шымырлар, жұмыс десем,
Бұзауын жеп, жылында сиырымның
Шөлдемеймін жаз болса, сүтін ішіп.
Жолым ашық, бетіммен қайда жүрсем,
Шайым даяр ерте-кеш, үйге келсем,
Қажып-шаршап, сен құсап жүре алмаймын,
Бар егіннің өнімін, жинап берсең.

Байжан:

Сөйлеп тұрсың қалшылдап, әлің кетіп,
Қиын емес кетуің, елден безіп,
Сен секілді жастарға ылайық па?
Ұзақ күнге айдайсың 30- сотық

Халқымызды «Еңбекке» бетті түзең,
Өрлеуге байлықты, бетті бұрдық,
Билеймін, - деп жер- жүзін, илан құрған?
Немістің десанты тұр, көпті құртқан.

Тұрсынбай:

Артық- кемді жүрмеймін, бір қалыптан,
Жөні осы –деп не керек құр қорқытқан,
Ерінсем жатамын мен, үйге барып,
Бұдан да ауыр жұмыс, сан жолыққан.

Көп тақал ма, Байжан- ау, сіді маған!
Жетті сөзің жүре бер, кетер баған,
Еркіммен жүргізетін, дәу қарамын,
Сұрасаң жүргіз бар да, әні соқаң,

Байжан:

Ақыл айтсам ақымақ, көресің жек,
Сіресесің кісідей, сиырың көп,
Кейде киім жоқ, киінетін таба алмай,
Бір сиырдың бұзауың, жылына жеп.

Шал емессің жассың ғой, болма «талша»
Жүреді ғой айдаса, жөнге мал да,
Жұмыс істеп күн тауып, Еңбек қылсаң,
Олжа болар бұзауың, жанға қалса.

Аттанды жастар майданға

Майданда жүр, түгел жас буырқана,
Түтеген қарсы шауып, атқан оққа,
«Құрбан боп, Отан үшін, намыс үшін»
Аттанды жалпы жастар, бұл соғысқа.

Жамылып бұлттан көрпе, мұздан төсек,
Шыдап жүр нелер ауыр, қиындыққа,
Көп болып «Бөрі текті», жауды жеңбек,
Сіздерден «Колхозшылар» болса көмек
Мол болса азық-түлік, жылы киім,
Қайратқа – қайрат қосып, өсім бермек.

Шығарып жер жағаннан, жауды қуып,
Босатып байтақ дала, ағын суды,
Бакытты Елімізді қорғауына
Қажырлы қаһармандар, тура туды.

Еліміз осы күнде, қандай халда,
Ардақты қымбат-бауыр, жүр майданда,
Тамырың 62-і сырқырайды,
Елжіреп ет-жүрегің осылғанда.

Ерінбей еңбек істе, өсем десең,
Іздеген мақсатыма жетем десең,
Тез жойып жаудың түбін, сәтті болып,
Сағынған бауырларды, көрем десең.

1943- жыл

Бұл күнде біреу жылап, біреу күлді,
Ел- жұртын сағындырған, аман келді,
«Олді»деген адамдар, «тірі» болып,
«Тірі» деген адамның, талайы өлді.

Жолдастар! «Дұрыс емес, күлер үзбек»
Басқыншы жау, қапылыста қалды кез боп,
«Ісі ақтың құдайға» жағар, - деген сөзі бар,
Жояйық «сұмырайдың», көзін тез, -деп

Дұшпанға «Қаһармандар» берді соққы,
Құрбан боп «Отан үшін, жанын қиды»
Атақты Рүстемдей, талай батыр,
Дұшпанның түбін бұзып «Туын» жықты.

Бір міндет «Жауды жеңу, ардақты Елім»
Босады «байтақ дала» талай жерін,
Жолында Отан қорғау, құрбан болып,
Майданда жүрген жоқ па, бауырларын.
Майданға олар қандай, еңбек етсе,
Сіздер де «тылда» еңбекпен, көзге көрін,

Қазірле білгендерге, жағдай ауыр,
Ардақты Майданда жүр, қымбат бауыр,
Жаман пышақ құлақ кессе, киіз кеспес,
Дегендей жүргендер көп, болып жауыр,
Адамда «намыс» болмай, табыс болмас,
Шыдамды болу керек, халық сабыр.

Көк егіске арнау Бірінші өлең

Жолдастар! Құтты болсын, еткен еңбек,
Беріссө жалпы еңбекке, Ел гүлденбек,
Сарай толып бидайың, мол боп тұрса,
Дұшпан күйініп, ісің де сан гүлдемек.

Өркендеп – ілгерілеп, бастық алға,
Ыңғайы ісіміздің, айналды оңға,
Тамағы тоқ, киімі бүтін болса,
Еңбек істер көңілді кемпір – шалда,

Босатпай мықты ұстаңдар табысыңды,
Қарқындат жылдан- жылға шабысыңды,
Күшейтіп еңбек-ұйым бірлігіңді,
Дұшпанға жібермендер намысыңды.

Жететін жыл Еліміз зор жеңіске,
Аударыңдар назарды «Көк егіске»
Нан жерлік қып, сапалы егін салып,
Белшемізден батайық, мол өнімге.

Түспеңіздер Жолдастар! Теріс жолға,
Орындалсын күнделік, берген норма,
«Стаханов» ударник, атак алып,
Орден тағып шығыңдар бұқараға!

Колхозшы жек көлікті, тік соқаны,
Егінді нан жерлік, сал сапалы,
Жерінді терең айдап, сал деп жайлап,
«Қаулы» бар, күнделікті бұл туралы.

Кіреді егін шықса, Ел ажары,
Еңбектің қызатын кез, «ду» базары,
Тұқымды сирек сеншей, жиі сеуіп,
Қалмасын онбей жерде, жалғыз дәні.

Көлікті ерте жегіп, бітір жұмыс,
Ерте айдап, кеш доғарса көрінер іс,
Оттатып жақсы жайып, күтім болса,
Азбайды – арымайды, жегілген күш.

Мойнынан жауыр қылып кетірсесе,
Орынсыз көрінгенге міндірсесе,
Планын күнделікті орындайды,
Орнына бір есенің, екі десе.

Алайық жылдағыдан, екі есе өнім,
Алайық «біз», мол өнімнен бірінші орын,
Мүшелер бер еңбекті, бұған алып,
Сақтасақ тұқым менен, сақтық қорын.

Еңбектен Отан сүйер, шықса жеміс,
Ырғалып бітік болып, тұрса Егіс,
Койың қоздап, тайлағың боталайды,
Кәрі мен жас ұйымдас, күшіңді қос,
Еңбек етпей себепсіз, бос жүруді,
Үкімет мұндай ер мен, болмайды дос?

Екінші өлең

Сыналар Ер еңбегі, егіс келсе,
Айналып бейбіт күнге, бірге еңсе,
Құрытып «жау» түбірін тамырымен,
Мал өсіп, Елімізде жер гүлденсе,

Сапалы ойдағыдай, егін салып,
Байлыққа жететұғын кезі келді,
Орындап «Көк егісті» мезгілінде,
Табыспен құттықтайық, келер жылда!

Мол өнім аларлық қып, жырт жеріңді,
Еңбекке ер- әйелдер, бу беліңді,
Белсеніп палуандар, түр жеңіңді,
Селдетіп көлдей толқыт, еңбегіңді,
Салыңдар бойда қуат, жігеріңді.

Айдаңдар жерді терең, жейтін ғып нан,
Қалмасын өнбей жерде, бір жалғыз дән,
Сапасыз саяз айдап, өнбей қалса,
Ешқандай ол еңбектен, болмайды мән.

Бауырдай жерді соқа, жүрсе тіліп,
Жегіліп мезгілінде, кетсе көлік,
Көлікті ерте жегіп, кеш доғарса,
Жұмыс та сонда ғана, болады мән.

Жарысқа түсіп жатса звенолар,
Сын жүрсе күнделікті мін түзелер,
Жаксы іс істеген, жаманға сабақ болар,
Біреуді- біреу көріп, үлгі берер.

Ісімізде болмайды, сонда кемдік,
Күшті болса тәртіппен, ауыз бірлік,
«Бірлік болмай, тірлік жоқ», - деген мақал,
Арқасында бірліктің, жауды жеңдік.

Салсақ жайлап жақсы айдап, шығады егін,
Шаштай тарап жұлдырсақ, арам шөбін,
Он центенер, гектардан өнім алып,
Еңбек ұлын, Күздігүні жесек тегін!

1945 - жыл

Көмектесейік Майданға

Жарыстың Социалдық қызған кезі,
Құрылды жана өмірдің, сәнді тезі,
Дұшпанның Туын жығып, түбін бұзып,
Шаттыққа жалпы Еліміз, кірген кезі.

Тегінде ақыр Жеңіс біздегі деп,
Дәл келді Данышпанның болжау сөзі,
Әрі айтыс, әрі жарыс, міне көрме,
Отырмыз Жеңістіктің біз төрінде.

Дұшпанды доптай қағып, шөптей шауып,
Қырланып Қызыл әскер, шықты белге,
Түн болып, жарық күні, айқай жиын,
Өмірден қош айтысып, мұндай іске,
Соғайық сом темірді, қызған кезде,
Жеңістің сәті болды, осы кезде,
Адымда алға қарай, ардақты Елім,

Жыландай ұрын жаудың, үздік белің,
Босаттық байтақ Елдің, байтақ жерің,
Жақындап ең қызығы, «сын» сағатта,
Бермекпіз фашистерге, ақтық өлім.

Ет беріп, астық беріп, жәрдем беріп,
Қолдайық бар күшпенен Майдан Ерін!
Еселеп күн-күн сайын, жатсын асып,
Аянбай төк, қимылдап маңдай терін.

1945- жыл

«Ударник Мұса мен жалқау Бейсенбайдың» айтысы:

Мұса:

Ау, Бейсенбай, Бейсенбай,
Неге шықпайсың жұмысқа,
Осы ісің дұрыс па ?
Жалқау – лодыр, - деп аталмай,
Түспеймісің жарысқа.

Бейсенбай:

Шықпаймын мен жұмысқа,
Айтқанмын мен бастыққа,
Шыдаймын мен аштыққа,
Менің сөзім тым қысқа,

Мұса:

Дұрыс па мұның?

Олмей ме күнің?
Достық айтса, қас көрнсің,
Бар ғой деймін жының.

Бейсенбай:

Жатайын мен де,
Мен үшін күйме,
Мінетін бір тайым бар,
Сауатын сиырым бар,
Паналайтын үйім бар,
Киімім бар Бакайда,
Барсам менің еркім бар.

Мұса:

Бұл бекерің теріс,
Болмайды дұрыс,
Еңбек етпей, ер болмайды,
Жон болмайды, босқа жүріс,
Бағын соған, бастығың ғой,
Бригадиріңмен келіс.

Бейсенбай:

Келіп кетті бригадирім,
Жұмсады тілін алмадым,
Үгіттейтін ол кім, - деп?
Мен де оған болмадым,
Енді келмес, бетімді көрмес,
Өзін де, жақсы сыйладым.

Мұса:

Бастықтың тілін алмайсың,
Жұмысқа неге шықпайсың?

Мұнымен жүріп, сен қалай?
Жаныңды қалай сақтайсың?

Бейсенбай:

Өзімдікі жөн – деп,
Таппаймын көп,
Жұмыссыз да, жан сақтаймын,
Табысыңнан бермесең сен?

Мұса:

Боласың «лодыр», жұқпалы қотыр,
Үкімет пен Партия үйретеді,
Он күн болды, сотық жер жоқ,
Осы қылмыс, өзіне жетер.

Бейсенбай:

Мен – ақ болайын лауриат,
Бастық болып кңесте,
Сен – ақ отыр болмаса,
Үніңді өшір ендеше.

Мұса:

Еңбексіз адам өспейді,
Бос жүруді бұл дәуір көтермейді,
Үкіметтің қаулысы бар, Ұраны бар,
Жалқауларды бетімен жібермейді.

Бейсенбай:

Еңбексіз бос жүруді, жөн демейді,
Жатып ішер жалқауға, жол бермейді,
Жүре аялдап тоқтайды, бері қарай,
Үкіметтің жолына аса алмайды.

Мұса:

Қателігіңді жоясың,
Бәс жүруді қоясың,
Жұрт сүйсінер, Еңбек істеп,
Еңбеккүнді сүйесің

Бейсенбай:

Жұмысқа шықпайын десем,
Еңбеккүн табайын десем,
Еріншектік ерттеп мініп,
Еркіме мені жібермейді,

Мұса:

Еріншек ерік бере ме?
Қызмет істеп елге көрін,
Мен де сендей, жалқау болдым,
Жұмыскердің алды болдым

Бейсенбай:

Жұмысқа мен шығайын,
Ертерек мен тұрайын,
Еңбек істеп ерінбей,
Мен де, «ударник» болайын.

Мұса:

Бұл бетің жөн,
Өсесің сен,
Еңбек істеп,
Бастығыңды жең, Бейсенбай!

Бейсенбай:

Ертерек мен тұрайын,

Бригадирден жұмыс сұрайын,
Жарысқа түсіп, өренден өсіп,
Жұмыскерден озайып,
Қатын-қатын тамақ істе,
Тұрайын мен ерте,
Ақымақ екем: «Маған ақыл берді»
Мұса жолдас, ышын бірге.

Мұса:

Бейсенбай жұмысқа шықты,
Мұсаның сөзін ұқты,
Үкіметтің Қаулысын, қабыл етіп,
«Стаханов» болуға, талап етті.

Бейсенбай:

«Сөз сүйектен өтеді, таяқ еттен,
Қайттым, - деді бұрынғы, мен де беттен»
Еңбек істеп жояйын, бар күнімді,
Қолын алды «уәде», қатты сертпен.

«Кешір» - деп Тұрсынбай да, қолын ұстап,
Өткен істі бойынан, сілкіп тастап,
Жалқаулықты бойынан, талқан кылып,
Жүріп кетті соқаны, ырғап – қозғап.

«Егіндібұлақ» колхозында (Көктем айы келгенде)

Жөтеліп жеті өгіз жүр, бірін – бірі,
Үстінде бір тал жүн жоқ, тақыр тері,
Оп тайынша бағымда жүр, тағы кейін,
Селкілден жылы жерді, жаны сүйіп.

Айдаса баздан шықпай, басы айналып,
Шыға алмай, бүгжең қағып, баздың қиын
басын

Сұрасаң: «Мынау не, - деп бақташыдан.
Өлмейді жаз шыққан соң, болса күтін.

Қалды, - дейді: «Биылғы жыл, алты мая»
Шөп жеген алты ай қысқа, қарны тоя,
Шөбі көк, суы қанық, асты жайлы,
«Еңбегім» бұларға еткен, кетті зая.

Тұрады түс болғанша, қораны ықтап,
Дірідеп шөп жей алмай, жерден оттап,
Соқаға жекпек түгіл өгіздерді,
Калуы екі талай, жанын сақтап.

Көліксіз жүрмек емес, кара темір,
Бұл егіс жылдағыдай, емес жеңіл,
Күтімге өгіз жағын, тез алмаса,
«Басқарма», көмектесіп, шыққан «өкіл»

1950 – жыл

**«Екпінді» колхозы мен «Жалшы»
колхозының Зав. фермасы:**

**«Нұрбеков Жамантай мен Сағымбеков
Шармұхамбеттің»
айтысы:**

Бірінші жауап: Шармұхамбет

Нұрбеков, ал, Жамантай қалай халың ?
Аман ба, шығыны жоқ туған малың,
Өлді, - деп, 50- қозын өсектеп жүр,
Шын ба, өтірік пе, айтшы дәлін.

Анығынбілейін, -деп сенен сұрап,
Жасырмай шыныңды айт, жолдас бірақ,
Жүз саулықтан, жүз қозы ала алмайды деп,
Естиді еміс- еміс, біздің құлақ.

Жаамантай 50 – қозы өлді неге?
Сендерге қыс келген бе, елден бөлек,
Кем шыкса берген план, орындалмай,
Ұят болып жүрмей ме, тексергенде ?

Жамантай:

Сөйлемей қалайын ба, сенен қорқып,
Өзің аман тұрғандай, мұнша толқып,
Сен де өлтірдің бес басты, жыл басынан,
Қылмыстың отырсындар, бетін бүркеп.

Елу емес 30 – дай қозым өлді,
Өлгенін « Опыншы» ауыл, түгел білді.
Білмеймін бізге қыс, ерте келді.
Қойыма «аусыл», - деген, ауыр келді.
Жақсы еді амандығы ң, айтпасаң да,
Бізге де осы жұмыс, ауыр келді.

Шармұхамбет:

Аусылдан мал өлмейді, болса күйлі,
Базы жылы, тамағы тұрса сайлы,
Астынан сыз, бүйірінен суық өтіп,
Іш тастап, қозы өлуге себеп болды.

Нұрбеков сөзің сенің тұр қаралмай,
Мал өлмес түзу қарап, кірсе ыңғай,
Ұялмай қысқа жала, жауып тұрсың,
Осымен құғылам, - деп тұрсың оңай.

Ойың да бар ма жолдас, алған міндет,
Көсемге Сіз де, біз де бергіміз серт,
Міндетті берген «план» орындалмай,
Түбінде ойла жолдас, болмайық мерт

Ішінде колхозыңның, көп қой былық,
Қой аусыл болды екен қазақшылық,
Өзіңше кім кінәлі, - деп ойлайсың,
Қарамай орта малын, мұнша қырып.

Зор міндет, «Бес жылдықтың», сын сағаты,
Бұл жарыс: «Ел ырысы – Ел намысы»
Дәулетін көпшіліктің думандатсын,
Айтатын колхозшының бар алғысы.

Жамантай:

Ешкімге отірік сөз, болмас пана,
Жұқнайды күйе болып, жапқан жала,
Мал шығыны «Жалшы» ішінде аз болған жоқ,
Өлімнен аман тұрсың биыл ғана.

Ер болмас бұл «дәуірде», еңбек етпей,
Мал өсіп өркендемес, жақсы бақпай,
Үш жылғы кемшілікті, жойдың биыл,
Жүруші ең жылда сұрап, шөбің жетпей.

Өмірде түсіп пе еді, ұлы жолың,
Білмейді кейбіреулер, өзінің мінін,
Төрінен кемшіліктің, шыға алмаушы едің,
Шығыпты биыл ғана, сенің тілің.

Шармұхамбет:

Рас менің шықты тілім, өсті бойым,
«Атхотсыз» өлгені жоқ, баққан қойым,
60-қой Күз басынан, қотыр болған,
Емдедім өлтіргем жоқ, бәрін жойдым.

Ілгері төмендемей, бастым алға,
Түзелді ісіміздің, беті оңға,
Төрт жылда, Бес жылдықты орындадық,
Кірісті ер – әйелдер, кемпір – шалда, .

Жүруші ең, сен биікте, біз төменде,
Сен күлдің, біз жабырқап жүрген кезде,
Намыстанып табысқа, қолым жетті,
Ұйымдасқан колхоздың «бірлігінде».

Құтылдым кедейліктің қармағынан,
Қойымның жер қозғалар, салмағынан,
Дояркам Ибраева Зибашымның,
Бал тамып, май ағады бармағынан,
Қазір де жиырма бестей, егізі бар.

Жамантай:

Сен құсап мақтанатын, егізім жоқ,
Қойымның күйі нашар, семізі жоқ,
Іш тастап туған төлде, шығын болды,
Елде жоқ «аусыл», - деген, ауру кез боп.

Сонда да болмап па еді, қотыр - сарып,
Көркіміз болмай кетті, талай барып,
«Жалпының» малы өспейді, өлімі көп деп,
Аяғы жүрмей шымыр, көкті жарып,

Сен неге шалқақтайсың қоқиланып,
Жүргендей мал өсіріп, «Орден» тағып
Қолыңа – ап тымағыңды, шіренесің
Табысқа қолың жетті, өліп – талып.

Кемдікті бәріміз де жасырмалық,
Табысқа Сіз де, біз де мастаналық,
Күннің өтіп кеткенін, іспен жуып,
Бес жылды, төрт жылдықта орындалық!

«ҚЫЗЫЛТУ» КОЛХОЗЫНДА

«Қызылтуда» жүріс көп,
Қызу жүрген, жұмыс жоқ,
Алып еді колхозға,
Елу атпен өгізді,
Күнделікті нормасын,
Орындап жүрген, соқа жоқ,
Табанда қалған «борозда»,
Айдалған жерде, сапа жоқ,
Қисық кигіздей, жыртылған,
Түзу тартқан «бороз» жоқ,
Мынау – жақсы, жаман деп,
Баға берген адам жоқ,
План берген гектарлап,
Соқашы да, норма жоқ
Жыртқан жерің, сапасыз деп,
Көрген мұны, бастық жоқ,
Егін айдап, жүр деген,
Құр аты бар, заты жоқ,
Түрен пышақ, тіркестің,
Кемшілігі тағы көп.
Жүні бүтін, қоңы бар,
Соқаға жарар, өгіз жоқ,
Ерте ойламай егісті,
Күтімге алмай, бар күшті,
Арық – жауыр, қыршаңқы,
Жүні бүтін, жылқы жоқ,
Көлігіміз жүрмейді, - деп,
Сылтау қылып, жату көп,
Социалдық құрылыста,
Озамыз – деп жарыста,

Бері қарар, беті жоқ,
Ұят – жігер, намыс жоқ,
Қолға алмаса жұмысты,
Тез жоймаса, кемісті,
Егін түгіл алдағы,
Кемшілік қыста, қауіп көп.
Бері қарар Тойғамбек,
Қара пима кигені,
Көрпе салып астына,
Сұр пинелді кигені,
Төсек жайлы, үй бүтін,
Сары таба жегені,
Сапалы емес ісің – деп,
Жыртылмаған жерің – деп,
Обкомнан шыққан өкілдей,
Белсене жұмысқа кіріспей,
Егін менен ауылдың, арасында жүреді

Жарыстың Социалдық өсуіне (арнау өлең)

Еліміз – қызу кірісті,
Сын бәсеке жарысқа,
Жетіп жатыр даңқымыз,
Шығыс пенен Батысқа,
Ел гүлденіп, өсті мал,
Халық жетіп табысқа,
Дұшпан күйініп, дос табынып,
Қарқында қайрат шабысқа,
Жебелі найза, қолға алып,
Көк ала қалқан жамылып,

Қымбат-бауыр соғыста,
Қыран құстай шарықтап,
Көк бетінде қалықтап,
Отан қорғау жолында,
Ерлерің жүр жырақта,
Қидық жаудың қылтасын,
Талқандап берік ордасын,
Ісіміз шықты жарыққа,
Майданда туыс, тылда бар,
Бір шабайық намысқа,
Еңбек істеп, іс көрсет,
Майдан сүйер, іс көрсет,
Мұра қалсын артқыға,
Осір малды өркедет,
Тәрбиелеп – бақ төлдет,
Қыстан шығу- қиналмай,
Алдымызда тұр міндет.
Үлкен аға, кіші іні,
Ата – ана, қарындас,
Қол шығарып, бір жеңнен,
Бір кісідей ұйымдас,
Үлкен табыс шабытпен,
Құттықтаймын Жеңісті!
Ерте бастан, күтімге ал,
Жеккен барлық, күш- көлікті,
Жойылуға жау беті,
Сәті болса, таянды,
Керенау – жалқау, кер тартпа,
Ұйқысынан оянды,
Кел, жарысқа түсейік!
Еңбек істеп барында,
Өрлетейік байлықты,

Үгіттеп, жалпы халықты,
Табыстан – табысқа жетейік,
Қызмет істеп, қаркынды!

1945 –жыл

Октябрь мерекесіне арнадым.

Күлімдеп келді Октябрь, жыл құсындай,
Сыланған көлдің сұлу аққуындай,
Аңқыған «одеколон» иіс майындай,
Халықтың ардақтаған аруындай,

Әлемге айна бопын, алтын жолың,
Дәуірдің көрінесің, ұстап жолың,
Сүйкімді Елге жайлы, жүзің жылы,
Кіндіктес адамзаттың түссін райы,

Ішінде он екі айдың, сен Октябрь!
Тарихтың көрінесің ордасындай,
Елжірсе ет – жүрегім, сен келгенде,
Балкиды барлық денем қорғасындай.

Жаман күнде жар болған, ардақты күн!
Өзің келдің, Елімнің жұлдызындай,
Сонау күнге көмілген сүйіктісін,
Мыйға орнап, жүректе бір қалғандай,

Қайрат кетіп, бойымды жүрек тербен,
Барлық жауды, бір өзім қыратындай,
Ұштасып шашқан нұрын, теңбіл көктей,
Өмірдің шам – шырағы жанатындай.
Өшпес жарық, «мәңгілік» сенің жолың,

Ұрпақтың - ұрпағына қалатындай,
«Қарғайып» жат орынға, жатқанымша,
Қоймаймын әрқашанда, мен жырламай!

Арқаның бетпақ жазық, сар даласы,

Арқаның бетпақ жазық, сар даласы,
Құлпыртып гүлдендірген сай – саласы,
Егін сап, мал өсіріп колхоз – совхоз,
Көрнекті істеріне таң қаласың.

Бұл күнде ісіміз де ешбір мін жоқ,
Түзелді жұмысымыз, халқымыз тоқ,
Орындап жеті жылдықты, бес жылдықта,
Қажырлы қайратты Ерлер, шыңдарға шық.

Мал басын өсірдік біз, төрт түліктен,
Еңбекке Ел жұмылды, шын жүректен,
Дүниенің ашып – жабар, кілті бізде,
Қалмайды жер – жүзінде, біз жеңбеген.

Жетеніміз бақытқа, Партияның көмегі,
Ұлы көсем Лениннің, бастауының себебі,
Өзі өлгенмен, жолы өлмес,
Халықтың сүйер жүрегі.

Коммунизм дәуіріне,
Мүлтіксіз тездеп жетеміз,
Қарқын қосып қарқынға,
Өндіріп көмірді арттыра,
Тарту етіп барайық,
Қырық жылдықтың тойына!

Шалқыған көңіл

Күн бүгін күліп бізге, нұрын шашты,
Гүл – бақтар, бұғасының бүрін ашты,
Қарсы алып, жанды – жансыз шаттықпенен,
Тау да – орман, сайда – көлдер жымыңдасты.

Қонақтап қиқулаған, аққу мен қаз,
Тосінде думан базар, айдын көліміз.
Ауыл да шаттыққа бір кірер еді,
Айтысқан жас келіншек, қайнымен мәз.

Жасарып қайың – терек мәуелеген,
Бұлбұлдай тамылжыған, әуен – өлең,
Құбылып көк торғындай, орман нуы,
Балбырап жауқазыпның, толған күші

«Екі зав. ферменің» айтысы

Алтын:

Зав. Ферме Ахметов, халің қалай?
Өсті ме, шығындалмай, баққан малың.
1946 – жылы жүз жетпіс, сиыр болды,
Қолыңда қазір қанша, айтшы дәліл.

Түрегел сөз сұрауға, Сізден сұрақ?
Шындығын айт жасырмай, жолдас бірақ,
38 – сиырдан, 16 – бұзау алдың,
Осы жерің ойласаң ұяттырақ.

Өткен жылда 40 – сиыр өлді неге?
Қыс апат әкелді ме, саған жеке.
Малдың басы кем шыкса тексергенде,
Болмайсың ба, қарыз боп үкіметке?

Ахметов:

Қалайын ба сөйлемей, сенен қорқып,
Өлгені - өліп, қалғаны жүзден артық,
Сен де өлтірдің, екі бас жыл басынан,
Отырсың ғой, қылмыстың бетін бүркеп.

40 – емес, 38 – сиыр өлді,
Өлгенін Аудан басшы бәрі көрді,
Аралас қыстың суық аязында,
Сиырға «аусыл», - деген ауру келді,
Өлімсіз жанды нәрсе, тұра ма екен,
Қалғаны көтеріліп, тәуір болды.

Алтын:

Аусылдан мал өлмейді, болса күтім,
Базы жылы, тамағы болса сайлы,
Аусылсыз – ақ, жылында жұтайсындар,
Көк шөп үймей, боз шауып түбір – шиді.

Төлімен өлген сиыр, болды қырық,
Ішінде «колхозыңның», көп қой былық,
Өзіңше кім кінәлі, - деп ойлайсың ?
Өсірмей орта малын, мұнша қырып.

Міндет тұр, бес жылдықтың «сын» жарысы
Бұл жарыс; «Ел ырысы – ел намысы»

Дәулетін көшшіліктің томендетпей,
Айтатын көшшіліктің бар алғысы.

Мал өлмес, жақсы карап күтсең бағын,
Колхозға жаман өсек, атақ тағын,
Өркенден малдың басы, оседі ғой,
Семізін ішіндегі, жепсің қағып.

Ахметов:

Өлмес ед мал азығы, үйілсе көп,
Ағармай мезгілінде, шабылса көк,
Қараған – селеу, ак боз, ас бола ма?
Азғындан сық түссе, өледі көп

Мынадай: «Мал өспеуге, себептер көп,
Ірісін «уақ» қылар, семізін жеп»

Алып жеп бір сиырды, жас бұзауға,
Ортаға қол сұғатын, алаяқ көп,
Өспейді малдың басы осыменен,
Сөзіңді айта алмаймын, өтірік деп.

Ешкімге өтірік сөз болмасына,
Жұқпайды күйе болып, жапқан жала,
Мал шығыны «Игілікте» аз болған жоқ,
Өлімнен аман болдың, биыл ғана.

Ер болмас бұл дәуірде, Еңбек етпей,
Мал өсіп өркендемес, жақсы күтпей,
Үш жылғы кемшілікті, жидың биыл,
Жүруші ең жылда сұрап, шөбің жетпей,

Жоямыз кемшілікті, бұдан бұлай,
Байқаныз Алтын жолдас, артық кетпей.

Алтын:

«Токсан сөзге- тобықтай», - деген түйін,
Колхозымда тәртіп көп, бірлік - ұйым,
Ерлік пенен бірліктің арқасында,
Жақсы бағып арттырдым, малдың күйін,
Іштегі ашылсын сыр, жуылсын кір,
Пердесін кемшіліктің, ашатын жыл,
Жетпейді шөбің жылда, - дедін жолдас!
Артылса өткен жылдан, 10 – маям тұр.

Шөбім көк, суым тұнық, базым жылы,
Құндыздай жылтырайды малдың түрі,
Теңгедей су жұқпайды жамбасына,
Алмайсыңбізден көріп, неге үлгі?

Құлақ сал Ахметов, мына сөзге,
«Сын» жүрсе, «мін» түзелер айтса бетке,
Төрт кой, екі сиыр кеткен жоқ па?
1944 – ші жылдан бері Нүркеевте,

Жегізді «Ақ сұр» атты, биыл тағы
«Өспес малға – қасқыр өш», - деген тағы,
«Аш», - деп қылмысымды сұрай алмай,
Байланды басқарманың, неге тіл мен жағы?

Ахметов:

Талас па Алтын жолдас, сөзге ткта
Дауылдай бұлтты күнге, аса соқ па?

6 – бас Нүркесевте, мал бар дедің,
Екі кой Қасымың да жүрген жоқ па?

Күлмеңіз Алтын жолдас, өлген малға,
Одан да жегеніңді айтшы шын да,
Айырбас «Игілікте», аз болған жоқ,
Жұмысың биыл ғана, айналды оңға.

Малымды бұдан бұлай, мен де күтем,
Ұлғайтып шаруамды өркендетем,
Орындап берген сертті, бес жылдыққа,
Озуға сенен қайтсем, талап етем.

Алтын:

Ішінде өткен қыстың Февральда,
Үйелен қап, бір өгіз өлді базда,
Жауапсыз салақтықтың арқасында,
Текке оліп, екі сиыр қалды сазда

Қарамай орта малын, дүзу көзбен,
Дұрыс па, осы шығын, өзі аз малға
Ашылмай қылмыс өзі, бүркеліп жүр,
Дұрыс па, малды құртқан, енді заңға.

Аз емес былық – шылық, жолдас сен де
Мойнына – ап кемшілікті, келші жонге,
Астынан Шолақовтың қасқыр жеген,
Мойнында сұраусыз жүр, әлі күнге.

Жаз десең, санақ жүрсе пайда да жоқ,
Әлі жүр, тірі малдың есебін де
«Озам» - деп бол ма жолдас, құр арам тер

Шындығы жалған емес, сөзім бекер,
Осы «Күз», бізді қуып, жетем десең,
Жиып ал, елде жүрген малды түгел!

1947 – жыл

Бірінші Майға сәлем!

Ер жетпес мақсатына, бірлік қылмай,
Ер жетпес мұратына, тірлік қылмай,
Елжіреп ет жүрегім, сен келгенде,
Балқиды барлық денем қорғасындай.

Шынын да үлгі айттың, сен Октябрь!
Тарихтың көрінесің ортасындай,
Әлемге Алтын жолың, айна болып,
Дәуірдің көрінесің ұстазындай.

Жаман күнде жар болған, ардақты Күн!
Емшектес Еліміздің баласындай,
Сонау күнгі көмегің, ойға түссе,
Шөлдесем бір, сусыным қанатындай.

Қайрат кернеп денемді жігерленем,
Барлық жауды, бір өзім қыратындай,
Үштасып шашқан нұрын, тенбіл көкке,
Шырағы табиғаттың жаннатындай.

Өшпес жарық мәңгілік, сенің жолың,
«Ұрпақтың – ұрпағына» қалатындай,
Жак түсіп, жат орынға жатқанымша,
Қоймаймын, сені Октябрь, мен жырламай!

Бостадықтың есігін,
Ұлы Октябрь ашқан күн!
Ел сайрандап, жер жайнап,
Нұрдан шашу, шашқан күн!

Ісіміз шығып жарыққа,
Жолымыз қалып «тарихта»,
Халқымыздың бағы өрлеп,
Көкке самғап, ұшқан күн!

Жалаулатып «Ту» тігін,
Ерікті қолға, алған күн,
Қызыл Ерлер қырланып,
Қыр басына, шыққан күн!

Қарғыс алған, қара түн,
Тозақ жетін, батқан күн!
Жауды жеңіп, жайратып,
Көк пен жерді сайратып,
Жарқырап таң, атқан күн!

1957 – жыл

Жалқау Ғалия

Әлімжанова Ғалия,
Жал – жас қана келіншек,
Жас болса да, еңбекке
Қарттардан да еріншек.

Санап басып аяғын,
Түйіп, түсін қабағын,

Шаршадым – деп жатады,
Салмай сөзге қабағын.

Ерте жатып, кеш тұрар,
Ұйқыдан да қашпайды,
Шабан өгіз секілді,
Аяғын жылдам баспайды.

«Аурумыз» - деп ыңкылдап,
Айнала сөйлеп бұрқылдап,
Қанша айтсаң да, ақыл ғып,
Құлақ салып тоспайды.

Ел мен бірге жұмысқа,
Мезгілінде шықпайды,
Өгіп кеткен бір істі,
Ертектей қып жоқтайды.

Сөйлегендей тағы өзі,
Адамға сөз бермейді,
Бригадир жұмсаса,
Қолды бірақ сермейді.

Аузынан көбік бұрқырап,
Долданып жылап солқылдап,
Бір нәрсені, сылтау ғып,
Үйді айналып шықпайды.

Жаман десе жұмысың,
Шабан десе жүрісің,
Ашуланып арындап,
Одан жаман өрлейді.

Кемшілігін көзге айтсаң,
Мұның не – деп өзіне?
Токтамай адам сөзіне,
Айтқан басшы сөзіне.

Өзі білмейді кішесін,
Орындамай нормасын,
Жиылыс болса түседі,
Өзінің сөзін мақұлдан.

Жұдырықтап баласын,
Жерге соғып шәйнекті,
Киратам, - деп балталап,
Жұдықылайды әйнекті.

Күйеуіне қарап соқтығып,
Әйелім ауру демейсің?
Бригадирмен қосылып,
Жәбірлеп мені боқтайсың?

Мені саған, кез қылған,
Маңдайымның соры бар,
Сөйлескен де, тимеп ем?
Талай ноян шонжарға.

Шайын ішем Индиннің
Пеш түбінде былаулап,
Жас ет жесем, жарты ішіп,
Ағар еді, тер саулап.

Шық дегенше жұмысқа,
Айтқанымды тауып бер,

Бір килодай шай болса,
Шығар еді суық тер.

Бір ай жатып емделсем,
Тәуір болып жөнделсем,
Жұмыс түгіл тәуірін,
Тастар едім төнкеріп.

Жас ет жесе, жарты ініп,
Жазылатын беті бар,
Істеп кетсе жұмысты,
Қаруы асқан, күші бар

Ғалия атың осындай,
Жұрт сүйерлік ісің бар,
Теріс пе, оң ба, дұрыс па?
Жалпы әйелдер, есіңе ал!

Санасы бар адамға,
Осы мінез дұрыс па?
Мұндай мінез, жолдастар!
Зиян істер құрылысқа.

Өсем десен, Еңбек ет,
Шығам десең, жарыққа,
Шабан болмай, ұшқыр бол,
Шаршадым – деп жалық па?
Жатып ішер жалқауға,
Жол бермейтіні анық па?

Адал Еңбек істей біл,
Наным жоқ – деп зарық па?

Сіңсе еңбегің қоғамға,
Атың қалар «тарихта»!
Ісің сіңсе еңбекке
Пайдаң тисе, Майданға!
Үкімет пен Партия,
Бізді мақтар «тарихқа»!

1943 – жыл

Ақсақалдар слетіне арнау. 1 – вариант.

Бүгінгі құтты болсын Слеттерің
Бас қосқан, берік болсын бірліктерің,
Бір жеңінен қол шығарып, жағадан бас,
Алтындай тазарған күн, жүректерің!

Қолымыз жетті көкке, «жауды» жеңіп
Күшейді күннен – күнге ерліктерің,
Күндіз – түн, Майдан үшін еңбек істеп
Кәрі – жас, қимылдайтын келді кезің.

Жасарып жапырақтай, жаңа өмірің,
Бүгілген түзелді ғой, қысқа белің,
Қарсы алып «ақсақалдар» басын қосып,
Ардақтап құрмет қылып, жатыр Елің!

Сақтандар қасқыр – жаудан, малдың басын,
Жас төлдің арттырыңдар, тәрбиесін,
«Бауыр еті мал – адамның»- деген сөз бар,
Мақалын бұрынғының ұмытпасын.

Салындар «ақсақалдар», малға назар,
Өмірің мал көп болса, күнде базар,
Шығынсыз өсіріңдер, малдың басын,
«Тарих» боп, кейінгіге жолың қалар,
Мадақтап жер – жүзіне, үлгі қылып,
«Органдар», газет –журналға да, «үндеу»
жазар!
1948 – жыл

«Ақсақалдар слетіне» арнау **2 – вариант**

Бас қосқан «колхоз – совхоз», бүгін слет,
Отырған мәжіліс қып, ортамыз «Шет»
Елім бай, жегенім май, ерлігім сай,
Өсуге, өркендеуге оралды бет,

Мал басын аман сақтап, байлықты өрлет,
Өткізіп шығынсыз мал, аман төлдет,
Бір лағын колхозшылар, ит – құсқа бермей,
Көршілес Ауданға да, үлгі көрсет.

Күрделі алдымыз да, үлкен міндет
Берешек орындалсын, , май менен сүт,
Борышың түр – түрімен орындалып,
Құрметті Мерекеге, табыспен жет!

Жетерлік мал азығын, үйіндер көп,
Ағармай мезгілінде, шабылсын көк,
Тигізбей суға - сөлге, үйіп- жиып
Мал базын, ерте алындар ремонттап.

Жолдастар! Шығармалар міндеті тап естен,
Сақтандар Көк егісті, аң мен құстап
Дос емес, ұры – қарыңнан сақтың Халық!
Жері жоқ, қашаннан да рахым еткен.

Шықпасын ойларыңнан, берілген серт
Бітпей ғап жұмысымыз, болмасын мерг
Көрсеткен міндеті мен шарты тағы,
Уақытыңда орындалсын жүз бір процент

Саржан төре мен Бодықтың әңгімесі

Поэма

Қараңғы өткен күнде, біздің халық,
Нашарлар көрмей өткен ешбір жарық,
«Ақтабан шұбырушылық» Қазақ елі,
Тау- таста аң секілді, жүргені анық.

Жазуға «Саржан-Бодық» тура келді.
Жамиғат түгеліңіз құлақ салып,
Атақты « Саржан төре» ердің бірі,
Белгілі – бұл үш жүзге оның сыры.

Күшімен ақ найзаның ұшын жұмсап,
Халыққа бұл тұқымның өткен зары,
Аттанымса қол жиды Саржан бір күн,
Аттанып жүз бағырмен, кетті алысқа.

Күндіз- түн тынбай жүріп, Сырға барды,
Оларға жүріп кетсе жер алыс па?
Жағалап Сырдын бойын келе жатып,
Кездесті жылқысы көп төрт ауылға.

Келгенін қалын қолдың ауыл көрді,
Хабарлап бірін- бірі, ел жиылды
Ерлері ат ұстасып, әйелдері,
Қамысқа тығып жатыр бар бұйымды.

Қалың қол қотанға кеп, тұра қалды,
«Біреуің шық бері», - деп хабарлады.
«Біріне- бірің бар, - деп ел адамы,
Сексеніп, ел ме, жау ма? Сене алмады.

Бір қарт, үйден шығып қолға келді,
Қартқа ат үстінде сәлем берді,
Бұл қалай, елсіз көлде жатқан ел деп,
Қарттан азаматтар жөн сұрады.

Көрген соң, қорқып тұрмаз түрлеріңді,
Ұқсатам қас батырға келбетіңді,
Тұрған жоқ, ақыл мен ес бойымызда,
Өздерің айт жарқыным жөндеріңді.

Өз атым Саржан, - деді, атам Абылай,
Белгілі арғы тегім асқар шыңдай,
Аламыз аз да болса, көптей көріп,
Жылқыңды шығар жолға, зуре қылмай.
Жүреміз ат шалдырып тамақтанып,
Айдаймыз сәті болса, тай қалдырмай

Шал айтты: «Үйің даяр, етінменен,
Айдай бер, жылқың анау- бетіңменен»
Анық сен «Ақсүйектің» тегі болсаң,
Большты атам жолдас, атаңменен,
Істейтін төре Сізге күшіміз жоқ,
Ауылды қоса алсаң да жылқыменен.

Қалай, - деп Саржан іштен, кірді ойға,
Атасы жолдас болса, біздің Ханға,
Жайғасып аттан түсіп сөйлесейік,
Көрейік шалдың сөзі, теріс пе- он ба?

Ауылға түсті аттан қонамыз, - деп,
Бүгін біз, осы ауылда боламыз, - деп,

Дем алып атымызды тынықтырып,
Бет түзеп бір жағына жүреміз, -деп

Қайнатып абыр- сабыр жатыр шайын,
Беруге шайдан кейін, қымыз дайын
Беруге қонақтарға «қонақ асы»,
Қысырдың сойды әкеліп, семіз тайын.

Бас қосып, ел мен жолшы, тойды майға,
Тынықты бір күн- бір түн, жатып сонда,
Ал енді жөн сұрасып білісселік
Жөніңді ал ақсақал, сөйлей баста.

ساربان قدس ^{است} بوندن د که ا که کرم
 دار گفتی و تکه در کوزه بزد از تار
 تا شاد لاد کور در بر گوی و شش بر چاق
 آن تا بان شوز نشوز ق خازان دل
 تا و تا سدا ا که سه سوز دین بولدیه قاسم
 چاد و قاسار جان بوندت قدس است
 به در قات که استر قول او سال
 افاق دین سار جلا قوده در ده بر
 و است که روز و شوی چون گم و نه سره
 کوشا به ن اوق نایزا نه که و شش و بدم
 کالقا بول قد قه نه شو و تکه نه ناز
 قول به دین سار کوه بر کوه اتا سوز
 امانه به جود بولد است با به ن شمش است
 کد نویذ دهان نه ن بان بوند به سر قاسم
 و لانه کار و به گشتن بهر الیسا
 پا قالی بد سر و زنه و کمال چاق
 سترده سی دین به لقمه سی کوبه قور
 کمال گانه ن قالی شو قول از کور
 تا بان لید برده به برینه دل
 در یاد است و ستا سه اول
 تا به سقا قه به چتر یاد بوی

قالوا قد نزل قولنا كسفاً ثم في نزلنا قالوا
 برؤوسهم شققوا بصره ديباً قاتلاً ثم ادبوا
 برونه برونهم بادن ديه به ٥٠ اداً ٥٠
 سه ستره زجه ٥٠ با واما ستمال ما دون
 به قاتل و زده ش قاتل قولنا قاتل ديه
 قاتل سقات و سقنه نه ساله برونه
 بول قالوا اين ساله سز كوله با سقنه ٥٠ ديه
 قاتل ساله اذا ما طار بدون سوزا ديه
 كور سز به سوزا قولنا قاتل به قاتل سز كوله
 و سقات و قاتل با تر قاتل به نه سز ديه
 قولنا قولنا قولنا قولنا قولنا قولنا
 و زده سز ديه سز ديه سز ديه سز ديه
 و زده سز ديه سز ديه سز ديه سز ديه
 بول سز به سز ديه سز ديه سز ديه
 الا ان اذ دا بول سز كوله بديه كوله
 بول سز ديه سز ديه قولنا قولنا
 بوره سز ديه سز ديه سز ديه سز ديه
 اين ديه سز ديه بول سز ديه سز ديه
 سز ديه سز ديه سز ديه سز ديه
 اين ديه سز ديه سز ديه سز ديه
 اين ديه سز ديه سز ديه سز ديه

Шал айтты: «Сұрасаңыз түбім Керей»,
Қалмақтан қашып жүрміз Сырды өрлей
Шабысқан қазақ- қалмақ зарлабынан,
Шошынып жас балада, қалмады үрей.
Бір түнде үркіп- көшіп, жылжып кеттік.
Еліміз бұл жағдайды қалды білмей

Арғы атам сұрасаңыз: «Батыр Сырым»
Дос бопты Абылаймен Сырым бұрын,
Біткен мал: «Абылайдың себебімен»,
Кездестің төрем сені, көрем ырым,
Өз атым – сұрасаңыз: « Мамыр- Сыйқым,
Жау келсе ел шетіне, келмейді ұйқым.
Анық сен Абылайдың тегі болсаң,
Мал түгіл адамның да бердім еркін.

Ал сонда Саржан айтты: «Сыйқымбайым»,
Сұрасып ата- жөнінді, білдік жайын,
Сырыммен Абылайдың достығы үшін,
Өзің де қызықпаймын, қалсын тайың.

Болыпты атаң сенің, атаммен дос,
Бір жүріп ұзын жолға тігіпті « қос»
Мен дағы Абылайдың нәсілімін,
Ақсақал : «Мен де, Сізбен боламын дос»
Жүреміз: «Ал, қария, лұқсат бер»
Көргенше қайта айналып, болыңыз кош!

Қымызға әбден қанып, жеді етті,
Алғызып атын жайлап ерттетті
Әкеліп Топжарғанды «жолыңыз», - деп
Қолына ат қылып мін, -деп жетектетті

Саржанның Сыйқымбайға көңілі толды,
Ойлады оңғарар, -деп «құдай» жолды,
Көргенше есен- сау боп тұрыңыз, -деп
Ұстасты қайта – қайта қысып қолды.

Атганып Саржап төре, кете барды,
Ерттетіп Саржан өзі мініп алды.
А, құдай, тақымыма қуат қыл –деп,
Көңілден шығарар, -деп бар құмарды.

Жүргенде алды – артынан бірдей ақсап,
Жүрісі жануардың тым – ақ сәнді,
Шабысы ұшқап құсты құтқармайды
Көргендер нағыз «тұлпар», - деп қайран қалды.

Ой желке, қамыс құлақ, бокен қабақ,
Екі көзі тостағандай, алма сағак,
Ерні саптаяқтай тынысы кен,
Болаттай сом жаралған, кетпен тұяқ,

Есіктей омырауы, белі қысқа
Озады мыңмен жалғыз қатар шапса
Мықынды жалпақ жая, бауыры жазық,
Мүшесі жұмыр келген, жолбарысша.

Құндақтай жұмыр келген, белі делдек,
Көргенді құмар қылған, мені мін, -деп,
Елік бас, шапса жүйрік, мінсе берік,
Сулы ауыз, он күн шапса талмас шөлдеп.

Құлан жал, сүмбіл құйрық, түсі торы,
Сүйегі алқам- салқам малдың зоры,

Шапқанда еті қызып жануардың,
Болар ед, сар даладай күз-ның бәрі

Ұнады Саржан ерге, аттың сыны,
Баптады жем- сүтпенен күндіз- түні,
Көңіліне Саржан ердің әсер кірді,
Дегендей, өзімдегі елдің малы.

Топжарған топтан озған астындағы,
Жауынгер біркелкі жас қасындағы,
Егескен елді шауып, жылқы алғанша,
Көңілі тасқын судай басылмады. і

Қазақты өткен күнде Хан билеген,
Ол күнде, кім Хан болса, сол сөйлеген,
Таңдаулы сөзге шебер, билері бар,
Бұқара көпшілікке, сөз бермеген.

Атақты Абылай хан зағы төре,
Бойы асқан Орта жүзден, жалғыз зере,
Хан сайлап, Орда тігіп ортасына,
Көтерген Орта жүз боп төбесіне.

Абылай Көкшетауды еткен қоныс,
Аймағын құлаш жайып, алған өріс,
Бағынбай Ұлы Орысқа қарсы шауып,
Өмірден көрмей өткен, дамыл – тыйыш

Алысып алды- артымен арыстандай,
Тұра алмай Көкшетаудан ауған қоныс
Өш болып Қоңыр менен Тінәлі елі,
Келтірді бір жағынан, о да кеміс.

Қан ұстап Абылайдан туды Қасым,
Жау десе жайнап кетер, күші басым,
Ағытай, Көжек, Бопы, Ержан, Саржан,
Наурызбай, Кенесары бір- ақ нәсіл.

Бір тұқым Есенгелді, Құдайменде,
Күш қосса, түсіргендей көктем жасыл,
Бір «сыпшы» бұл тұқымды сынағанда,
Бәрінен, - деген екен Саржан асыл.

Жау десе жайнап кетер төре Саржан,
Дұшпанды белдескенде, еткен талқан,
Қайдағы қашқын болса, ізден жинап,
Ішіне бұл Үн жүздің, ойран салған.

Егескен елді шауып, кек алам, -деп,
Саржанның көңіліне, киял кірген.

Бір күні Саржан төре, қолды жыйды,
Мал сойып, ойын- сауық, тартты күйді,
Қоңырды «құдай» берсе, шабамын – деп,
Шақырып ақылдасты Қоныс биді.

Қоныс би кіріп келді ордасына,
Отырды орын алып ортасына,
Қолбасшы Қожаберген, Кеңгір батыр
Саржанның отырды кеп, оң жағына.

Шақырттым кенесуге, Қоныс биім,
Ат пенен азаматым, бәрі жыйын,
Тінәлі, - деген елде кегім кетті,
Сол елді бір шабуға, кетті ойым.

Қолдаса Абылайдың әруағы
Шулатып шауып қайтсам, болмас қиын.

Ойым бар Тінәліге барсам, - деген,
Талқан ғып елін шауып, қайтсам деген,
Қоңыр мен Тінәлінің қолшоқпары
Өлтірген он ерімді азаппенен
Астыма тұлпар міндім, қауіпім жоқ,
Ерімнің «кұнын» қуып. алсам деген.
Сынаймын ерлерімді осы жолы,
Найза ұстап, жүірік мініп жебелеген,
Жүйрік ат, өңкей жігіт түгелсіңдер,
Қолбасшы батыр биім отырсыңдар.

Саржанға Қоныс айтты: «Батыр, – деді,
Бағынып ел алдыңда отыр, - деді,
Белдессең бетің қайтпас, тиген жаудан,
Ақ Туын Абылайдың көтер, – деді»

Ақырсаң әруағыңнан, ел тітіркенер,
Қай дұшпан, сені жеңіп кетер, - деді,
Ақылым саған берер- осы Саржан,
Бұл бетің түзу көрем, жүрсең, - деді

Қоныстың сөзін Саржан қабыл алды,
Сынатып көпшілікке ақыл салды,
Қайтпасқа осы жолдан, ант берісіп,
Қолдарын жиылған жұрт қанға малды.
Бабамның істеп өткен жолы осы – деп,
Айғырын қысырақтың, айтып шалды.

Жүруге бетін түзеп, ойланды енді,
Ат пенен азаматты, сайлады енді,
Найзамен, садак- кылыш қаруларып,
Көпшілік жарқылдатып, байланды енді.

Бұл жолдан ес білмейтін бала қалды,
Мал баққан кәрі- құрғаң шалдар қалды,
Қысылсақ қнын жерде керексің – деп,
Қонысты Саржан өзі қасына алды,
Жайнайтын жауды көрсе, жай оғындай
Іріктен Үш жүз батыр, таңдап алды.

Аттанып Абылайлап жөнелді қол,
Ат жүйрік, жігіт мықты, қаруы мол,
Дұшпан көп, аңдып жүрген сыртымыздан,
Қалғаның мал мен жанға ықтият бол,

Астына мінді Саржан, Топжарғанды,
Үш жүзде Топжарғаннан жылқы озбайды,
Қынына қанға тимей кірмейтұғын,
Наркескен жасыл болат, семсер алды.
Бөрідей түсі суық, түнде жортқан,
Қаһары Ақпандағы, қардан зәрлі,
Қоныс пен Саржан қолдың алдын сүзіп,
Жөнелді шеру тартып, елден безіп.
Өңкей жас күндіз күрес, түнде сауық,
Арада 17- күн кеткен өтіп,
Ат қату, жігіт тату сауықпенен,
Іздеген Тінәліге келді жетіп.

Бұлардың келген жері «Кежек» көлі,
Жайлайтын « Кежек» көлін Тінәлі елі,

Тінәлі Темеш, - деген «екі ру» ел,
Қонатын көл жағалай, қағып желі.

Сол мезгіл Тамыз- Шілде, Июль айы,
Гүлденген жердің беті, шығып майы,
Кілемдей жердің - жүзі, түрленген кез,
Секілді бәйшешектей сала- сайы,
Сол көлді жайлап- қыстап, мекен еткен,
Атақты Тінәлінің Назар байы

Назарға түгел біткен, мал менен бас,
Болмапты қашаннан да, аш- жалаңаш,
Назар бай, Қоңырменен күшін қосып,
Назар бай, Кене ханмен болыпты қас.

Болыпты Абылаймен орыс қастан,
Тұра алмай Көкшетаудан, көшіп қашқан
Бағынбай Кене ханға, қарсы болып,
Арасы қазақ-қалмақ-орыс көп ұрысқан,
Наурызбай, Кенесары күшін қосып,
Қаласын Ақмоланың көп шулатқан,

Тұқымы Абылайдың Саржан төре,
Әйгілі жұртқа мәлім тентектігі,
Күндердің бір күнінде Саржан төре,
Атанды Ақмолаға іздеп келген,
Қол келді Ақмоланың кіреніне

Жол жүріп бірнеше күн, күндіз- түнде,
Мөлшері сәске түстің мезгілінде,
Көрінді жалғыз қара, көз ұшында.
Абайлап қарайғанға тұрды қарап,

Жау жүрек біркелкі жас, жаңа талан,
Сағымдай бұлдыратың, келе жатып,
Корді де тұра қалды, халыққа қарап.

Ол адам қолды көріп, жалт берді,
Тұрған қол, қаптап шауып қуады енді,
Әлде жың, әлде сайтап, әлде сағым?
Бұлдырап бойын түгел болжатпады,

Алдында өлке толған, ел бар екен,
Елге кеп хабар берді, жау көрдім деп,
Жете алмай қол тоқтады дуылдасып,
Байқайық ел бар ма?, -деп ақылдасып,

Қуғыншы елге шапқан келін қалды.
Шаңдатып күннің көзін тозаңдатып,
Қаптаған қалың елдің арасынан,
Құтылар енді бұлар қалай қашып?

Соғысты елменен жау араласып,
Оқ атып, қылыштасып, найзаласып,
Өлгені өліп, қалғаны екі жақтың,
Бөрідей қойға шапқан жұлмаласты.
Іргелі ел, ерік бермей ақырында,
Шыдамай Саржан қолы, қайта қашты.

Токтамай сол бетімен Саржан кетті,
Түзеді жеңілген соң, елге бетті,
Соғыстың ең алғашқы толқынында,
Саржанның Он бір ері өліп кетті,

Шапқан ел, 200 үй Тінәлі еді,
Ертеден Кене ханмен қырын еді,
Назар бай бағынбаған себебінен,
Төреден талай соққы көріп еді.
Ақыры сол шатастың салдарынан,
Саржанның 11 ері өліп еді.

Саржанның 11 ері құнсыз кеткен,
Жоқталмай екі ортада 5 жыл өткен.
Мінген соң Топжарғанды Саржан төре,
Ерінің «құнын» іздеп, келген шеттен.

Саржанның іздегені Тінәлі еді,
Тінәлі 11 ерге кінәлі еді,
Қамалап жан – жағынан жау көбейіп,
Арасы ұзаққырап кетіп еді.

Қол жинап Қонысты ертіп, Саржан төре,
Барыстай жортып елге жетіп еді,
Кежекті жайлап жатқан қалың елге,
300 қол, Саржан төре тура келді,

Бұл елге 300 қолмен келді Саржан,
Қолына Абылайдың «Туын» алған,
Мінгені Топжарған ат астындағы,
Жылқы жоқ бұл ортада онан озған,

Жылқыға қаптай шауып келді тура,
Саржанның түсі суық, бейне бура,
Желкелеп нар қамысты, бетіне ұстап,
Жылқыға таяу келді, жатқан суда.

Сол жерде бас – аяғын жыйын алды,
Жылқының алды – артына көзін салды,
Қаруын жауға шабар ыңғайлааның,
Үстіне сауыттарын киіп алды.

Аумастай ер – тұрманын мықтап тартып,
Күйрығын аттарының түйіп алды,
300 қол айырылмас, - деп ұран салып
Жылқыға Абылайлап тиіп қалды

Жылқыны тиіп алды дүрідетіп,
Пайзаны нажағайдай жарқылдатып,
Майда-шүйде, тай- жабағы қалып жатыр,
Шаң ұшып, топырақты бұрқыратып,
Тағалы тай тастамай ортасына,
Шулатып кетті елді күңіретіп.

Жылқыны Саржан төре кетті айдап,
Жаңалап ат ұстасып, мінді жайлап,
Жылқы алып көңілі өскен өңкей батыр,
Ән салып екі – екіден Абылайлап.

Жылқыны Саржан төре алып кетті,
Күн баға бір өзенге келіп жетті,
Жылқыны суға жауып, аз дамылдап,
Ол жерден тағы жылжып жүріп кетті.

Жылқыны түнде жайып, қыспай айдап,
Сонымен екі ортада, 4 күн өтті,
Жылқыны кеңінен шолып, артын болжап
«Жақсы қарт» -деген тауға келіп жетті.

Егіз тау : «Жақсы Қарт» пен «Жаман Қарт»,
Сол тауда жатты бұлар демін алып,
Қуғыншы артымыздан келе ме? -деп,
Отырды жан – жағына көзін салып.

Бұларға бес күн болды, жылқы алғалы,
Ие боп, меншігіне малданғалы.
Жайғасып Жақсы Қартқа жата тұрсын,
Айтайық кейінгі елдің не болғанын?

Жоқ еді жылқы алғанда Назар үйде,
Қорғалап қалып еді, ел шаба алмай,
Балықтай судан сүзген сүзегімен,
Қалдырмай алып кеткен, бір жалғыз тай.

Назар бай кетіп еді, алыс сапар,
Жеткен жоқ жылқы алды – деп оған хабар,
Қос атпен кісі жібер –деді сонда,
Әйелі Назар байдың сұлу Камар.

Хабарға мен барам – деп тура келді,
Орнынан соны айтты да түрегелді,
Жүргінші атын ерттеп болғанынша,
Назекең шаңқай түсте, жетіп келді.

Назар бай жылқы алғанда ауылда жоқ,
Түсті енді жылқыны ойлап, ішіне шоқ,
Жан қорғап малды беріп, қоя беріп,
Қырылмай отырсындар ақымақ боп.

Назарбай сөз сұрады, біраз тоқтап,
-Бар ма? -деп Мұса ауылда тұрды жоқтап,

Алған жау Қазақ некен Қалмақ некен,
Анығын білдіңдер ме?-сұрап тектен.

Бесінде бие ағыттық, ерте байлап,
Кежектің жағасына салдық жайлап,
Артында арық-тұрақ қала берді,
Алдында құлын-тайлар жүрді ойнап.
Үш жүз қол жұбын жазбай, түйдек келіп,
Жылқыны тиіп алды Абылайлап.
Үш жүз қол Абылайлап ұран салды,
Жылқыны еркіне алып, баурап алды,
Қап-қара күннің көзін, тозаң басып,
Сол кезде ақылынан ел адасты.

Бесін мен намаздыгер арасында,
Кежектің жылқы жатқан жағасында,
Біреуді-біреу білмей ұшқан шаннан,
Көрмедік түсі түгіл қарасын да.

Назарды бұзды елдің жылағаны,
Көл кылып, көздің жасын бұлағаны,
Жүрегін ашу кернеп, қолын сермеп,
Селкілдеп тұла бойы, тұра алмады.
Мал үшін өлсем жолда, арман жоқ –деп,
Артына енді Назар бұрылмады.

Назекен жетсе жақсы тілегіне,
Көргенше аман бол, - деп көп еліне,
Қасына бала батыр Мұсаны алып,
Жылқының түсті айдаған сүрлеуіне,
Дауылдай талмай есіп, аңдай жортып,
«Қартқа» жетіп келді, дәл бесінде.

Қол жатқан «Жақсы Қарттың» даласында,
Жылқыны жинап салып саласыпа,
Биіктен қарауылдап жауды көріп, ,
«Азбыз» - деп бұлар енді, тұра алысын ба?

Ат қойды Назар менен Мұса бала,
Ашулы арыстандай жаны жара,
Кеңесіп алқа котан, отырған ел,
Бір-екі келе жатқан, көрді қара,
Шуылдап атқа мінді, абыр-сабыр,
Міністі аттарына көре сала.

Бұл қалай? - деді Саржан екі-ак адам,
Қуғыншы болса мынау-нағыз надан,
Артында келе жатқан көп болмаса,
Қауіп жоқ, қорықпаймыз тіпті бұдан.

Қозғалмай тұрды бұлар, оны бағып,
Бет қайтпай келді екеуі, тақым қағып,
Бұлдырап бұлдырықтай келді екеуі,
Қиядан ұшқан сұңқар қыранша ағып.

Бөгелмей келді екеуі қолға тура,
Көлденең байқағанға бейне бура,
Нақ жасы жиырмадан артық емес,
Денесі толық келген, бір жас бала.

Бетінен түгі шығып түсі суық,
Бөрі алар «Ақияқтай» көзі «Туда»,
Жәбірлеп шаптың төре елімді, - деп,
Қалшылдап сөйлей берді, келе сала,

Қайтпайтын қайсар Ханның тұқымы едің,
Жылқымды қатар төре, әуре қылмай.

Жарайды, -деді бала сөзін шырын,
Белгілі бұл ортаға, менің сырым.
Назар менен Тінәлі елі өштікпенен,
Өлтірген он ерімді азаппенен,
Он шапсам Тінәліні, дәл осындай,
Бітеді сонда ғапа, ерім құны?

Мұса айтты: «Мінезің төре сенің, жын секілді»
Қасқырмен бір шатысың бар секілді,
Өлтірген кінәлінің өзін алмай,
Шабасың төре неге, бейкүнә елді.

Мен сенен кем болғам жоқ, атым Мұса,
Жылқымды қуып Саржан келдім мұнда.
Таласып өз малыма, өліп кетсем,
Арман жоқ елді көрмей өлсем жолда.

Саржан айтты: «Жау десе жасылдаймын»,
Тас кесер құйма құрыш асылдаймын,
Алысып арыстанмен «атам» өткен,
Тұқымымын төренің жасырмаймын.

Сен түгіл Қазақ – Орыс біріксе де,
Қорғалап қорқып тағы, бас имеймін,
Қоңыр мен Тінәліні аямаймын
Өіммен қас болғанмен, дос болмаймын.
Орысқа Тінәлі елі көмек берген
Кегім бар, алған малды қайтармаймын.

Қол жатқан «Жақсы Қарттың» даласында,
Жылқыны жинап салып саласыпа,
Бийіктен қарауылдап жауды көріп, ,
«Азбыз» - деп бұлар енді, тұра алысын ба?

Ат қойды Назар менеп Мұса бала,
Ашулы арыстандай жаны жара,
Кеңесіп алқа қотан, отырған ел,
Бір-екі келе жатқан, көрді кара,
Шуылдап атқа мінді, абыр-сабыр,
Міністі аттарына көре сала.

Бұл қалай? - деді Саржан екі-ақ адам,
Қуғыншы болса мынау-нағыз падан,
Артында келе жатқан көп болмаса,
Қауіп жоқ, қорықпаймыз тіпті бұдан.

Қозғалмай тұрды бұлар, оны бағып,
Бет қайтпай келді екеуі, тақым қағып,
Бұлдырап бұлдырықтай келді екеуі,
Қиядан ұшқан сұңқар қыранша ағып.

Бөгелмей келді екеуі қолға тура,
Көлденең байқағанға бейне бура,
Нақ жасы жиырмадан артық емес,
Денесі толық келген, бір жас бала.

Бетінен түгі шығып түсі суық,
Бөрі алар «Ақиықтай» көзі «Туда»,
Жәбірлеп шаптың төре елімді, - деп,
Қалшылдап сөйлей берді, келе сала,

Қайтпайтын қайсар Ханның тұқымы едің,
Жылқымды қатар төре, әуре қылмай.

Жарайды, -деді бала сөзің шырын,
Белгілі бұл ортаға, менің сырым.
Назар менен Тінәлі елі өштікпенен,
Өлтірген он ерімді азаппенен,
Он шапсам Тінәліні, дәл осындай,
Бітеді сонда ғана, ерім құны?

Мұса айтты: «Мінезін төре сенің, жын секілді»
Қасқырмен бір шатысын бар секілді,
Өлтірген кінәлінің өзін алмай,
Шабасың төре неге, бейкүнә елді.

Мен сенен кем болғам жоқ, атым Мұса,
Жылқымды қуып Саржан келдім мұнда,
Таласың өз малыма, өліп кетсем,
Арман жоқ елді көрмей өлсем жолда.

Саржан айтты: «Жау десе жасылдаймын»,
Тас кесер құйма құрыш асылдаймын,
Алысың арыстанмен «атам» өткен,
Тұқымымын төренің жасырмаймын.

Сен түгіл Қазақ – Орыс біріксе де,
Қорғалап қорқып тағы, бас имеймін,
Қоңыр мен Тінәліні аямаймын
Өіммен қас болғанмен, дос болмаймын.
Орысқа Тінәлі елі көмек берген
Кегім бар, алған малды қайтармаймын.

Мұса айтты: «Бұдан басқа сөзің бар ма?
Жер ауып кетіп едің Жетісуға,
Елімді қайта шауып, мұнша неге
Әкенің Саржан төре құны бар ма?»

Долданып Саржан төре, ашуланды,
Семсерін қынабынан суырып алды,
Ақырып аждаһадай ашуменен,
Семсерді Мұса жасқа, сермен қалды,
Қалшылдап ашу кернеп, талмаусырап,
Семсерді сілтегенде, жетпей қалды.

Мінгені Мұса жастың «Керіше байтал»,
Жан емес жаудан қорқып беті қайтар,
«Шейт боп» өліп кетсем, малым үшін,
Жылқымды Саржан төре, кейін қайтар.

Қояндай камалады Мұса жасты,
Аузынан «Керіше байтал», көбік шашты,
Сынаптай сырғып тоғтың арасынан,
Талайып Мұса доптай домалатты.
«Санасып жау ұрыспас», - деген ғой деп,
Көпшілік «ер» екен, -деп бағаласты.

Жас Мұса қалың қолды етті талқан,
Бірі жоқ жараланбай аман қалған,
Бой бағып, жазым болып қалам ба? –деп
Ұрысқа кірмей шеттеп, жүрді Саржан.

Қоныс би шауып келіп, -деді Саржан,
Жан қоймас түрі жаман мынау қолдан,

Атаңа «әруақ» қонған, абыройың бар,
Шық өзін, ұялмайық намыс-ардан.

Жолдасың түгел түсіп, жалғыз қалсаң,
Шыға ма? батыр, -деген атың Саржан
Осымен жекпе-жекке бір шығыш көр,
Әгәрда күшің жетсе, өлтір Саржан.

Баладан жеңіліңгі Саржан десе,
Демей ме? Естіген ел, қатын Саржан,
«Жауды аяған, жаралы қалар» - деген,
Майданға «Абылайлап» шықшы шапшаң.

Сол жерде Саржан ерді, ашу басты,
Сапына Топжарғаштың қамшы басты,
Қоныстың сөзі окпеден оқтай тиіп,
Мұсамен тура шауып найзаласты

Ұрысты Мұса, Саржан жекпе-жекке,
Өліспей кетер емес, бірі текке,
Алысып «люкбурадай» екі батыр,
Алкынып –аласұрып, кетті өкпе.

Көпшілік екеуіне қарап тұрды,
Андысып екі батыр аласұрды,
Әуелден жүздің жолын берген тұқым,
Мұсаны түйреп-шаншып лақтырады.

Жер құшып Мұса батыр, жатты талып,
Жөнелді «Кер байталды» іліп алып,
Мұсамен бірге келген Назарбай да,
Артына қашып кетті, бір қарамай.

«Малдан да, жаным тәтті» құрысып, -деп,
Тік тартып, жүріп кетті елге қарай.

Өлімнен Мұса батыр қалды аман,
Есінеп есін жиды, кешке тамаң,
Қол да жоқ, жылқы да жоқ, жалғыз жатыр,
Өлді, -деп жығылған да кетіп қалған.
Күндіз-түн, арып-азып жаяу жүріп,
Еліне бейнет көріп, жетті зордан.

Жылқыны жиып –айдап, Саржан кетті,
Тік тартып, елге қарай түзен бетті,
Жылқы алып, көңілі өскен онкей саңлақ,
Суына «Байқараның» келіп жетті.

Жатты кеп, «Байқараның» өзеніне,
Көз салды, жер шегінің көлеміне,
Сан жүріп, жылқы қуған жерін танып,
Келгендей болды Саржан өз үйіне.

Суында «Байқараның» Саржан жатыр,
Тілегі іздеп шыққан болды қабыл
Саржаннан батырлығы бір кем емес,
Саржанға кез болыпты Бөрте батыр,

Кездесіп екі батыр тұра – тұрсын,
Айтайық әңгімесін кейінде ақыр.

Баласы Дайрабайдың Бөрте, - деген
Атақты «батыр» деуді жек көрмеген,
Жас Бөрте 17 – де жауға шауып,
«Батыр», - деп данқы шығып дүңкілдеген,

Қан майдан, қиын соғыс жекпе-жекте,
Жас Бөрте жеңілді, - деп естілмеген.

Руы ер Бөртенің «Қояншытағай»,
Жауынгер қасына ерген ығай-сығай,
Қамалға түтеп жатқан, жалғыз шауын,
Атақты «жас батыр», - деп алған талай.

Бір күні ойға кірді батыр Бөрте,
Атағы жас Бөртенің шыққан ерте,
Бір терең Бөрте батыр, ойға кірің,
Жаратып «Көкбедеуді» байлап керме,
Шақырып жолдастарын жинап алып,
Айтамын «бір әңгіме», мен сендерге.

Естідім жүйрік өсек, ұзын хабар,
Ойлаймын аттансақ, - деп ұзын сапар,
Өтіпті Саржан төре 200 қол,
Шабуға Тінәлі елін болып құмар.

Саржанды бұл ортадан өткізбесек,
Іздеген тілегіне жеткізбесек,
Жалсар ел, жауға шаплай қалыпты деп,
Жан-жақта естіген ел, қылмай ма?-өсек.

Клетін бұл төренің, тоссак жолын,
Соғыстың көріп ек қой, талай зорын,
Қанішер сотқарлығы жұртқа мәлім,
Бейкүнә нақак елге, төккен зәрін.

Сайланып жүз жігітпен кетсек жүріп,
Биіктен карауылдап ерте тұрып,

Құтылып бұл ортадан кете алмайды,
Оп-оңай алмаймыз? ба- быт-шыт қылып.

Сөйледі түрегелін Қасым тұрып,
Жан-жаққа, бәйгі атындай мойнын бұрып,
Ал, Бөрте бастақолды, таста елді,
Корейік Саржан елді кетсе қырып.

Тінәлі көршілес ел, қоныс бірге,
Туысқан ата-анамыз қаны бірге,
Ол елді Саржан бүгін шауып қайтса
Шабады аш қасқырдай, ертең бізге.

Ат мініп, қару асып сайланайық,
Найза ұстап, садақ-қылып байланайық,
Екінші бұл ортадан жұрместей қып,
Бетін бір – бұл төренің қайтарайық.

Қосылды жиылған көп осы сөзге,
Табылған ақыл жоқ, - деп бұдан өзге,
Керіліп кешелдесек өтіп кетер,
Корейік жазық дала, жапан түзде.

Сөз бітті, аттануға түзелді бет,
Қайтпасқа осы жолдан айтылды серт,
Ер Бөрте бір ай бұрын түс көріп ед,
Сол түсі жүрегіне болғандай дерт.

Түс көрдім бір ай болды түрі жаман,
Білмеймін болатынын қандай заман?
Ақ киіп, Ақбоз атпен аспанға ұштым,
Маңызы қара тастаң ауыр маған,

Бұл-жолдан түстен қорқып, қайта алмаймын,
Жатпайды бұл ерлікке, жан қорғаған.

Бортеңің інісі бар, батыр Былғақ,
Жау десе, құмарланып тұрар сусап,
Оның да, батырлығы кем демейді,
Көп көрген, соғыс жолын қылыш байлап,
Қайласыз тұйық батыр болу керек,
«Дейді екен» Бөрте оны, «тілді» Былғақ.
«Ер-ер емес, шегіспесе» Бөрте батыр,
Не керек түстен қорқып, жолдан қорқып,
«Жүр» -деді, елдің бәрін қамап жатпай,
«Ажал жоқ», саған тұрған оғын оқтап.

Сайланып өңкей батыр, шықты жолға,
Ағ жүйрік, жігіт мықты, қару қолда,
Көрмеді күндіз күлкі, түнде ұйқы,
Төреге бір кездесіп жолыққанша.

Түн қатып өңкей батыр сауырлады,
Аттары алып қашып арындады,
Өзенің «Байқараның» өрлей жортып,
Биігін «Бұғылының» бауырлады.

Өңкей жас, жау іздеген көңілі өсіп,
Ән салып, екі-екіден үнін қосып,
Алдында қанды қақпан Саржан жатыр,
Дегендей кездесейік, жолын тосып.

Жігіттер келе жатыр, ойнап-күліп,
Жау болып, бірін-бірі кезек іліп

Қай жерден, Саржан төре кездесет, -деп,
Күн бата «Байқараға» қонды келіп.

Ұзақ таң Қыркүйектің бас кезі еді,
Дамылдап жата кетті, көзін іліп,
Аттарын бекітті де, қоя берді,
Шаршаған тәтті ұйқыға, кетті кіріп.

Оңаша Саржан төре жалғыз жатқан,
Жібермей «Топжарғанды» арқандатқан,
Жастық қып, ер-тоқымын бастарына,
Саржаннан көпшілігі оқшау жатқан.

Сол кезде ояу жан жоқ ұйықтамаған,
Жүрегі көтеріліп басылмаған,
Көңілі ояу, көзі ұйқыда жатыр еді,
Естіді бір дыбысты дабырлаған.

Орнынан дыбысты естіп тұрды Саржан,
Ерттеп «Топжарғанды» мінді шапшаң,
«Жау келді, тұрыңдар», -деп дыбыс беріп,
Тоқтамай жалғыз шауып кетті Саржан.

Сұңқардай сорғалатып «Топжарғанмен»,
Заулатып топқа тура, келді Саржан,
Көп жылқы жетіп келсе, жайлап жатқан,
Сүмбедей бәрі жарау қатып қалған.
«Мынау бір құдай берген, олжам-ау» -деп,
Жылқыны Саржан төре баурап алған.
Қауіпсіз Бөрте батыр ұйықтап жатқан,
Алаңсыз тәтті ұйқыға әбден батқан,

Аттарын қуып жүрген жауды көріп,
«Тұрыңдар», - деді Қасым, ойбай аттан:

Жігіттер абыр-сабыр тура келді,
Бөртеге «Көкбедеуді» ерттеп берді,
Артымнан кешелдемей келіндер, - деп
Ер Бөрте жалғыз шауып кете берді.

Саржанға жалғыз шауып Бөрте кетті,
Көп жауға, жылқы қуған келін жетті,
Өлесің малды таста, шық былай, -деп
Ішінен Бөрте батыр, етті қауіп,

Айқасып біріп-бірі, ала алмады,
Жеңіліп бірі жерде, қала алмады,
Бөртенің ажалы ма, бейнеті ме?
«Көкбедеу» бұрынғыдай шаба алмады.
Саржанды бір меңгеріп, алып еді,
Найзасын талмау жетіп, баса алмады. ,

Оралып Саржан қайта шауып келді,
Ұрыстың бір әдісін тауып келді,
Ұршықтай аттың басын, тез бұрып – ап,
Бөртегі көк желкеден шауып өтті.

Бөртегің басы доғтай ұшып түсті,
Денесі қара жерді құшып түсті,
Тыпырлап екі қолмен, жер сабалап,
Айтқанша біраз жатып, жаны шықты.

Оқ тиген жолбарыстай Бөрте жатты,
Сарғайып «Шолпан» туып, таң да атты,

Бедеуді Саржан төре жетекке алып,
Жылқыға кейін қалған, қайта шапты.
Бедеуді жетектегі таныған соң,
Бөргенің жолдастары елге қашты.

Жылқыны Саржан құды басын қосып,
Көшшілік ұрыспады, жаны шошып,
Баяндап ер өлтірген әңгімесін,
Мақтанып Саржан төре тұрды жосып.

Себеп боп құдай қолдап, әруақ жебеп,
Өлтірдім бір батырдың басын кесіп,
Ақ қаны ер мойнына кетпейтін ер,
Білмеймін болатынын, арты нешік.

Ол жерден көп бөгелмей, тағы көшті,
Ел шауып, ер өлтіргенін бәрі естіді,
Шұбыртып көп жылқыны, қыспай айдап,
Белінен «Қарақойтас» асып түсті.

Суы мол, жері жайлы өзен болса,
Үш- төрт күн жаталық –деп ақылдасты.
Саржанның көп қосылып бұл сөзіне,
Шуылдап бір ауыздан « мақұл» десті.

Шұбырды жолмен жосып, қалың жылқы
Салғаны ән, тартқаны күй, өңкей серке,
Қаптаған қалың қолдың қарсы алдынан,
Кез болды ағып жатқан ұзын өлке.

Бұл өзен «Қармыс» -деген ұзын аққан,
Басы «Үштас», «Сарысу» менен төмен аққан,

«Бұғылы – Тағылының» арасында,
Бұраңдап ақ күмістей, ағып жатқан,
Желкелеп «Тесіктасты» төмен қарай,
«Нұраға» көлденеңдеп құйып жатқан.

Осы өзен Саржан сұмның келген жері,
Бөртеңі ойнап – жайнап, жүрген жері,
Жасында жар жағалап, лақ қуып,
Кір жуып, кіндік кесіп туған жері.
Жау жүрмес жел жағынан, айдыны зор,
Бораншы, Бәйімбеттей - атақты ері.

Бөртеңі олтіріп кеп, жағты Саржан,
Жегені ет, тартқаны күй, салғаны ән,

Бөрте өліп, жолдастары қашып кеткен,
Бастайық әңгімені, ал солардан.

Қол жеткен Бөрте өлген соң елге қашып,
Қараңғы қара тұман, үстін басып,
Қалған қол, сәске түсте елге келді,
Тасырқап қара жерді эзер басып.

Ішінде мына қолдың Бөрте жоқ – деп,
Жиылды елдің бәрі шуылдасып,
Қолбасшы Бөрте батыр қайда –деп ед,
Біреуі айта алмады, аузын ашып.
Қипақтап Қасым батыр, біраз тұрып
Бөртеңі жау өлтірді, -деді басып.

Аттанып осы жерден шықтық жолға,
Көз салып қарауылдап оң мен солға,

Төреге ізден шыққан кездесе алмай,
Күн бата «Бұғылыға» жеттік зорға.

Бұл жолда кордік істің ауырын да,
Жаттық кеп»Бұғылының» бауырында,
Саржан да тап соя күні, келген екен,
Уәде айтысқандай алдымызда,
Талып кеп, күн батқан соң жата кеттік,
Қауіп жоқ, жау кездесер ойымызда.

Оңаша жатыр еді Бөрте батыр,
Көншілік бет-бетімен ұйықтап жатыр,
Аттарды қуып жүрген, жауды көріп,
Артынан жалғыз шауып, кетті батыр.

«Көкбедеу» жетегінде Саржан төре,
Жылқыға қайта шауып келе жатыр,
Жетектен «Көкбедеуді» таныған соң,
Біз дағы бас аман, -деп қаштық ақыр,
Айырылдық ер Бөртеден бүгін түнде,
Жасырып айтпауымыз емес мақұл.

Күйзелді ел, күңіреніп «ой, бауырымдап»
Ат қойып келіп жатыр, ел шуылдап,
Күйініп ер Бөртенің жақындары,
Түйедей темір артқан, жер табандап.

Хабарлап бірін-бірі, ел жиылды,
Бөртенің өліміне, жұрт күйінді,
Жас бала, қатын- қалаш, шал болмаса,
Қалған жоқ, еркек кіндік бір үйінде.

Үш ата: «Қояншытағай», «Кәрсон», «Керпей»
бірге туған,

Жарылғап қатарынан озып туған,
Атақты Абылайдың хан күнінде,
Бір жүріп талай рет, камал бұзған.

Бөгенбай, Байғозымен бірге жүріп,
Атағы сол ерлермен, қатар шыққан,
Кейінде Жарылғаптың жолып қуып,
Жас батыр «Бодық», - деген батыр шыққан.

Бодық та батыр бопты заманында,
Ұрыстың білу керек амалын да,
Ізден кеп, «тантан» шыққан талай батыр,
Бодықтың жүру керек жанабында,

70 - ке ер Бодықтың келген жасы,
Ағарған тарлан тартып, сақал-шашы,
Нұр тайып қара көзден, түсі солып,
Жеңіліп 75- те жатқан шағы,
Баладай шалыс басып екі аяғын,
Төменден, кәрілік жөніп, қайтқан бағы.

Төсекте жатты Бодық, жасы толып,
Жасанған жауға шапқан, басшы болып,
Бөргені Саржан төре өлтірді, -деп
Бодыққа біреу келіп хабар берді,

Өлтірді ер Бөргені, Саржан төре,
Мен келдім Бөке Сізге, хабар бере,
«Қармыста» жатыр Саржан, шатыр тігіп,
Жасанған 300- батыр, өнкей зере.

Көтеріп Бодық батыр, алды басын,
Күйініп «сорғалатты» көздің жасын,
«Ер өлсе, Елім жесір қалды ғой, - деп,
Ер Бодық есеңгіреп, тұрды жасып.

Батырдың еркін алды, ашу билеп,
Қозғалды барлық дене, жүрек тербеп,
Аяғым» жүр», қолым»ұр», - дегендей боп,
Бодықты билеп кетті, жүрші-жүрлеп.

Садағын белге байлап, сауытын киді,
Алғызып «Кербезкерді» мінді ерлеп,
Келгендей 35 – жас, қайта айналып,
Ер Бодық өсіп кетті, көкке өрлеп,

Ер Бодық мінді астына «Кербезкерді»,
Жиында топтан жалғыз озған керді,
Өлімі ер Бөртеңің Ерді бұзып,
Шыққан соң, елден аулақ жылай берді.

Орғытып «Манатайды» қырлай шауып,
«Ұстаның» кезеңінен келіп шықты,
Жан-жаққа Бодық батыр көзін салды,
Өлкеде қаптап жатқан көрді малды,
Ел шығар, не жау шығар білейін, -деп,
Биіктен төмен түсіп, құлай салды,

«Қармыстың» Саржан жатыр өзенінде
Ұстаның ел жиылды кезеңіне,
Саржанмен қартайсам да бір кездесіп,
Қызығып 75-ті көрейін, - деп,

Кергітін Кербезкермен Бодық келді,
Бодыққа жиналған ел сәлем берді,
Жас бөрі жауға шабар оңді Бөрте
Ел жесір, Бөке қалай болды?
Баласы ер Бөрте Әлі мен Шор
Бодыққа мұңын шағып, жылай берді.

Қарт Бодық көпшілікке айтты қоңіл,
Маған да осы жұмыс, емес жеңіл,
Кегіңді сұм төреден әперемін,
Көз жасын шырақтарым болса қабыл

Деді де Бодық батыр алға тартты,
Биледі ашу-киял Бодық қартты,
Қолдаса Жарылғантың әруағы,
Көрейін ел жылатқан бәлем сартты.

Жөнелді көптен шығып Бодық жалғыз,
Санына бірге Кербезкердің қамшы салды.

Қарт Бодық тура шауып келді қолға,
Садағын белге байлап, найза қолда,
Мен Бодық танымсың Саржан төре
«Шық былай» батыр болсаң қарулан да.

Өлтіріп Саржан төре бауырымды,
Кесірің тиді төре талай елге,
Қолыңды салдың «басқа», малды қойып,
Бодықты өлтір тағы, келдім мен де.

Бодыққа Саржан айтты; тұрсын жосып,
Өлтірдім мен Бөртенің басын кесіп,

Ойласам, Бодық сені ер екен, - деп,
Кетпес нем әлдеқашан үркіп-көшіп.

Қапыда қария Бодық қалмасын, - деп,
Қармыста жаттым сені үш күн тосып,
Атымды мініп, қаруымды байланайын,
Барып тұр майдан жерге мені тосып.

Соны айтып Саржан қосқа кіріп кетті,
Бодық та сол бетімен жүріп кетті,
Бодықтың кейін қалғын жолдастары
Артынан бұлар дағы, келіп жетті

Егері көп жылқыны кеткен айдан
Қалып ед Саржан төре артын байқап
Қасында 200 батыры бар,
Шықты енді Саржан төре жайдай жайнап

Шапты енді Саржан төре Абылайлап
Көлденең Бодық шапты бер құдайлап
Шыққандай жиырма беске дәл сол кезде
Ер Бодық өсіп кетті, көкке бойлап
Тер шашып, көбік басып Кербезкер де,
Киіктей орғып- атқып шапты ойнап.

Саржанның қасына ерген өңкей батыр,
Екі жағы сабаласты сатұр-сұтыр,
Бодықтың қасына ерген жүздей адам,
Ұрыстың түрін көріп, қашып жатыр,
Шал-шауқан, қоян жүрек шалағайлар,
Қарамай алды-артына кетіп жатыр.

Қарт Бодық кірді жаудың арасына,
Қайтпайды көп екен, -деп қарасына.
Бодықты жеке байлап аламын, - деп.
Жұлыңды Саржан төре жолдасыңа.

Екеуі шығып кетті, жекпе-жекке,
Өліспей кетер емес, бірі текке,
Найзасын бірі шаншып, бірі қағып,
Алысып, аласұрып, кейде өтіп,
Ашулы арыстандай екі батыр,
Өліспей кетер емес, бірі текке.

Саржаңды шанышты Бодық, сырттан түйреп,
Токтамай кетті шауып, шабысу, - деп,
Найзаны бірер қабат, толғап еді,
Саржаңды баса алмады, еркін билеп.

Қолына екі батыр садақ алды,
Бірі ілгері біреуі кейін қалды,
«Кезек беру» үлкендердің жорасы бар.
Бодық бұрын атуға, кезек алды.

Ердің қасы, жүректің тұсы ғой, - деп.
Серт ұстап, шіреніп қарт тартып қалды.
Саржаңға атқан оғы талмау жетіп,
Дарымай денесіне қиыс кетті,
Садақтың сегіз қырлы, өткір оғы,
«Кіресін» садағының үзіп кетті.
Садағын Саржан ердің кері соғып,
Өткір оқ садағының кері соғып,
Анадай жерді барып, бұрқ еткізді.

Бодықтап Саржан кезен ала алмады,
Екпіні бұрыңғыдай бола алмады.
Түйіліп «Ақиықтай» Бодық батыр,
Алуға Саржан ерді ыңғайланды.

Саржанға бір кездескен мүшел ғой, - деп,
Қашуға енді Саржан ой ойлады.

Тұра алмай Саржан төре жөнелді енді,
Артынан Бодық батыр қуады енді,
Төренің қашқаны да, өлгені де,
Ер Бодық осы ойменен қала берді.

Тоқтамай сол бетімен, Саржан кетті,
Алдыңғы кеткен қолды, қуып жетті,
Андаусыз асқар таудан құлағандай,
Еңсесі Саржан ердің, түсіп кетті.

Абылай бұл ортадан, бойы асқан,
Қан ұстап Қасым туып, орнын басқан.
Ел шауып, ер өлтіріп жұртты қанап,
Бейкүнә нақак елмен, болды қастан.

Қасымнан қайтпас болат, Саржан туған
Ел шапқан атасының жолын қуған,
Жүйрікке «томар», - деген, осы емес пе?
Сол Саржан жеңілген соң, осы қашқан.

Бұл өзен «Қармыс» деген, ұзын аққан,
Басы «Ұшғас», «Сарысуменен» толқын соққан
Жеңіліп Саржан қашқан себебінен,
Бұл күнде аталады «Саржан қашқан»

«Саржан қашқан», - деген өзен Шеттің шегі
Саржанның зағы төре, арғы тегі,
Бір соғар жолбарыстай қайта айналып,
Ішінде бұл төренің, кеткен кегі.
Токтамай сол бетімен, Саржан кетті,
Алдыңғы кеткен қолды, қуып жетті,
Жылқыны күндіз – түні жатпай айдап,
«Ешкі өлмес», «Айыртауға» келіп жетті.

Тынықты үш күн жатып, «Айыртауда»,
Шомбыды Саржан төре, терең ойға,
«Қоянды – камыс өлгірер, ерді – намыс.»
Айдаған кызықпады, құлып – тайға.

Өз басыммен садағым, құны бірдей,
Құнымды іздеп жүрмін, кейін қайта,
Екі жүз мұнда қалды, іріктеліп,
Бір жүз адам, ілгері жылқыны айда.

Бодықтан қанды кекті, ала алмасам,
Бұл жолда елді көрмей қалайында,
Қолдаса Абылайдың әруағы
Бодықтың басын доптай, қағайын да

«Кәрсөн », «Керней», «Қояншытағай» үш
руды,

Шулады «Үрнекбасты» шабайын да,
Тағалы тай тастамай, ортасына
Сабасын жастық етіп, жастайын да
Ақылмен пішкен киім, тар болмайды,
Батырлар қалай дейсін, бұл ойымды.

Саржанға Қоныс айтты: «Жүргенің жөн»,
Бодықтан шыққан жоқ қой, атағың кем,
Төреге қашқан да өлген, өлген де өлген,
Бұдан да тірі жүрмей, өлгенің жөн.
Бодықтан жеңілісті деген аттан,
Көр казып, жер астына кіргенің жөн.

Қоныс би сөзді қысқа, тез бітірді,
Ашулы Саржан ерге, қайрат берді,
Ілгері жылқы айдауға аттанатын?
Іріктеп батырларды, екі бөлді.
Дуылдап, «Ту» көтеріп, қол жөнелді.
Қолбастап Саржан төре, жүріп кетті.
Ал, Саржан қолды бастап, жүріп кетті,
Шапқанша елді кашан, сабыр кетті,
Арада күндіз-түні, тынбай жүріп,
Кектескен ел шетіне, келіп жетті.

Жай жатқан малын бағып, үш-төрт ауыл,
Талқан ғып келген бетте, шауып өтті,
Алғашқы Саржан өзі қашқан жұртқа,
Күн бата қоналқаға тура келді.

Бодықпен атысқан жұрт, осы келген,
Шалғынға шатыр тігіп, суға жүзген,
Сайрандап Саржан төре, жата тұрсын,
Хабар ал, жәбірленген қалған елден.

Ауылды келген бетте, шауып өтті,
Кіруге ел ішіне, қауіп етті,
Хабарсыз қиналған ел, жаталсын ба?

Бодыққа қос атпенен, хабар кетті.
Қарт Бодық жатыр еді, шырт ұйқыда,
Ел жатқан ояу жап жоқ, бәрі ұйқыда.
Түс көріп Бодық батыр, шошып тұрды,
Қотанға кездесті, - деп бір оқиға,

Жиһап – ап елдің бәрін, айғты түсін,
Шошынып мен түсімнен, кетті есім.
Бір қатер тағы бізге, бар ғой деймін.
Жан қалмай таң атқанша, ел жиылысн.
Ат мініп, қарулансын азаматтар?
«Бос сөз» - деп салақсымай, тез жиылысын.

Түсімде бір ит көрдім, ала мойнақ,
Артынап көп ит көрдім, көзі жайнап.
Қалың ит қаптап келіп, араға алып,
«Арс» етіп сол қолымды, кетті шайнап,

Көп итті жұдырықпен, кезек ұрып,
Серпілтіп шетке қарай, шықтым айдап,
Түсімнің менің көрген, осы «нағы»,
Түскен жоқ қапқанменен, тістің дағы,
Қауіпсіз қам отыру, дұрыс емес,
Қайткенде шешілмекші, істің ағы.

Тамаша Бодық батыр бір түс көрді,
Ерттетіп «Кербезкерді» байлап қойды,
Күн шығып, таң азаны болған кезде,
Шапқышы қос атпенен, жетіп келді,

Еңтігіп белдеуге әкеп, атын байлап,
Есіктен сәлем беріп, кіріп келді,

Сөйлеуге аузы келмей, кемсең қағып,
Бодыққа мұңын шағып жылай берді,

Отырды Бодық батыр, жездей жасып,
Жау келіп шапты малды, айтсаңшы ашық,
Ауылың бір апатқа, кез болды ма?
Түн қатып нағып жүрсін, түсің қашып,

Қалың қол кеше түсте Саржан келді,
Ауылға «Абылайлап» шауып келді,
Отырған төрт ауылға түк тастамай
Мал менен үйді талап, шауып кетті,
Өшіккен Бөке Сізге, кекпен келіп,
Қисынып қап жол торе, тауып кетті,

Қарт Бодық сұп –сұр болып жігерленді,
Бөрте өліп, қалған елі жәбірленді,
Артымнан өзгелерің келе бер, -деп
Орғытып Кербезкермен жүре берді,
Есіне Бөрте батыр түсіп кетіп,
Ашулы»ер» айдалада күңіренді.

Биікке шауып шықты Бодық батыр,
«Қармыста» шатыр тігіп Саржан жатыр,
Көз салып алды-артына қуғыншының
Абайлап бәрін байқап, көріп отыр.

Отырды Бодық батыр, аттан түсіп,
Көңілі бір төмендеп, бірде өсіп,
Көрейін көпшілікпен ақылдасып
Отырды ойға батып, аттан түсіп.

Ел мен жау, бір-біріне жақындасты,
Бодық та жолдасымен ақылдасты,
Өшігіп кек алуға, келген Саржан,
Әуелі өзі бұрын шапсын десті,
Бодықтың бұл сөзіне, ел қосылды,
Шуылдап көпшілік те қабылдады.

Сөзім бар, -деді Саржан менің көпке,
Қате айтсам, қате айттың, -деп мені сөкпе
Мен Саржан, анау-Бодық 75-те,
«Жеңдімі-деп мақтанып, жекпе-жекте
Бодыққа кісі салып сөйлесейік,
Соғысып шатылмайық, енді текке.

Толық қып, садағымның құнын берсе,
Ат-шалан айыбым –деп жолын берсе,
Құныкер ер Бодықтың өзін берсін,
Бұл сөзді Бодық батыр, теріс десе,
Мен даяр ендігісін, өзі білсін.
Қайлаң көп «тілің шебер» Қоныс биім,
Хабарын ер Бодықтың алып кісін,
Бұл сөзді жөн көремін мен де деді
Қайтарар қандай жауап, бегін білсін.

Орнынан Қоныс шап-шаң, тұра келді,
Аяндап көпшілікке, жетіп келді,
Бодықтың қолын ұстап, сәлем берді,
Қоныс би тілді безеп, сөйлей берді.

Жіберді Бөке Сізге, Саржан інің,
Садағының кіресін үзді, атқан оғың,
Өз басымен садағымның құны бірдей

Толық қып, садағыма «құн» бермесе,
Жәбірлеп, тағы шабам, қалған елін

Мен Саржан, атам Абылай білсін-деді,
Бермесе «өнерімді» көрсін, -деді,
«Құн» беруді көпшілік, теріс десе
Бодықты ортасынан берсін, -деді.

Тоқтатты осыны айтып, Қоныс сөзді,
Бұл сөзге ел қамығып, зәресі ұшты,
Дауылдай толқып сокқан, түрі жаман,
Берейік садағының «құнын» десті.

Байланды осы сөзге, елдің жағы,
Жиналған көпшіліктің, сынды сағы,
Ішінен Бодық батыр ойға батты,
Бұл жолы аса ма? - деп Саржан бағы.
Өзіне-өзі Бодық батыр, қайрат берді,
Түбінде ашылар, -деп істің ағы.

Сол жерде Қоныс өзі, жалғыз қалды,
Көпшілік сөйлесуге окшау барды,
Елшіні қандай сөзбен қайырамыз, -деп,
Қарт Бодық көпшілікке, ақыл салды.

Соғысып «тәуекел», - деп көреміз бе?
Тілегін бұл төренің береміз бе?
Ағашқа «құн» берінгі, Бодық десе,
Жүрмей ме, таңба болып тірімізге.

Өлтірді жолбарыстай Ерімізді,
Ел шауып, қиып тастап желімізді,

Ел қалай, Бөрте қалай, ағаш қалай,
«Құн» бер, -деп қалай отыр тірімізге,
Саржанның сабауына, құн төлесек,
«Құдай» да дұрыс демес мұнымызды.

Өмірдің өткіздім ғой бірталайын,
Саржаннан не өлейін, не қалайын,
Бөртеден менің жаным, артық емес,
Ел үшін құрбан болып, мен барайын.

Қонысқа: «Бодық келді тұрған көптен»
Арбасып бірін-бірі, аңдып іштен,
Атақты ерім өлді, ел шабылды.
Төреце айт: «Түк онбейді, бұл егестен.

Май ішкен: «Ұл табам», - деп менің шешем,
Саржанның біледі өзі - Бодық десең,
«Құдайдың» берген бағы, баста болса
Саржанның доптай қылып, басын кесем,
Қашқын қол қанды балақ, неге өшікті?
Төреңді жібер Қоныс, өлсін десең

Шашпасын екі жақтан, жігіт-желен,
Майдан жер екумізге-анау белең,
Саржанның менен алар кезегі бар,
Ол бұрын атсын мені, кезек берем
Күші асса, өлтірсін кеп Саржан мені,
Әгерда тірі қалсам, кейін көрем,
Жеңілсем шарам бар ма? басты берем,
Асқар тау, ұзын өлке, жерді берем,
Құнына садағымның қосымша ғып,
Көшіріп айыбына, елді берем.

Бортені өлтіргені бойына құт,
Қайтарып шапқан малды, берсін төрең,
Рулы ел, ұялы терек біз де елміз
Шатаспай елмен текке, қайтсын төрең.
Қызығын 75 –тің бір көрейін,
Қалауын өзі таңдап, алсын төрең

Бодықтың сөзін естіп, Қоныс кетті,
Аяндап Саржан ерге, жетіп келді,
Отырған хабар күтіп, көпшілікке,
Қоныс би естігенін, баян етті.

Бодыққа айттым барып, сәлемінді,
Жеңілмей берер емес тілегінді
Бодықтың сөзі күшті, көңілді десті,
Қайтарды көтерілген жүрегімді
Бөртенің «құнын» Саржан берсін, - деді,
Орнына алған малды, салсын, - деді
Еріме «құн», алған малды қайтармаса,
«Мен даяр», Саржан батыр келсін, - деді
Әкесін өлтіргем жоқ, қашқан оның,
Шатаспай қан жол төрең, қайтсын, - деді

Кездеспей кет»төрем», тілімді алсаң,
Шошыдым қарт Бодықтың, мен қалпынан,
Бодықтың «әруағы» басты мені,
Алғызбас саған оңай, тоқтағаның.

Саржанға бұл сөзді естіп, ашу кірді,
Жүрегін ашу кернеп, билей берді,
Садағын белге байлап, сауытын киіп,
Долданып атқа мініп, жөнелді енді,

Ақылға ашу шіркін, ерік бермей,
Ақырын майдан жерге, барып тұрды.

Келгенін Саржан ердің, көрді Бодық,
Кілегей қара бұлттай, төнді Бодық,
Үш жерден кер айыдап, мықтап тартып,
Үстіне «Кербезкердің» мінді Бодық,
Найзасын нажағайдай жарқылдатып,
Саржанға Бодық батыр, келді жетіп.

Мен кара, Саржан батыр сен төресің,
Атаңның басын Саржан өңгересің,
Жүрегің қан ішпесе басылмайды,
Затыңмен ел шабуды, жөн коресің,
«Бер», -депсің қарт Бодықты, сен еркіме,
Мен келдім, көрімдікке не бересің?

Бодыққа Саржан айтты: «Мен төремін»,
Тоқтадым «құдай» берсе өңгеремін,
Жеңілсең Бодық батыр, не бересің?
Еріңе мен жеңілсем «құн» беремін.

Жарайды, -деді Бодық, Саржан төрем,
Жылайды Саржан десе, жалпыкөлем,
Ажалдан адам қашып, құтылмайды,
Туған соң ажал анық, ақыры өлсм.
Ие бол өз сөзіне, батыр болсаң,
Жеңілсем, садағыңның, құнын берем.

Серттесті екі батыр, қол ұстасып,
Екеуі екі жаққа, барды қашық,

Екі жақ екеуіне, қарап тұрды,
Қайсысы алады, - деп күнні асып.

Мінгені екеуінің екі тұлнар,
Тастайды жер ошақтай, жерді казып,
Шақырып руының «әруағын»,
Тебініп аттарына, камшы басып

Майданда екі батыр, пайзаласты,
Алмақ бөп бірін-бірі, жан таласты,
Ала алмай бірін-бірі, жан таласып,
Көздері екеуінің қанталасты
Күштерін екі батыр шамаласты,
Көпшілік екеуін де бағаласты,
Саржанды, «Бодық батыр» түйреп шаншып,
Атының сол жағынан домалатты,

Жүйрікке» томар», - деген осы дағы,
Жер құшып Саржан төре омақатты
Саржанды Бодық батыр өлтірді, - деп,
Саржанның жолдастары қаптай шапты.

Ер Саржан көпшілікке қолын бұлғап,
«Шаппандар» сабыр қыл, - деп тоқтатты елді,
Шабыспай екі жақ та, тоқтады қол,
Қайткенде бұл сапарда, болмайды жол,

Үш жүзге Саржан атым шығып еді,
Бодықтан 75 – те болдым мен қор,
Саржанды босатпады Бодық қарт,
Айтысқан қол алысып, бар ғой шарт,

Кесіп-ап құлағымды, «кұл» қылсаң да,
Найзаңды Бодық батыр, кейін тарт.

Сертім бар, қайта айтпаймын, өзім айтың,
Қайта айтып қатынмын ба, серттен қайтың?
Еркің бар не қылсаң да «кария» Бодық,
Балықтай суда жүзген, алдың шаншып?

Саржанның сөзін Бодық есіне алды,
Найзасын сол себептен, суырын алды.
Атының басын бұрын Бодық батыр,
Шегініп жүз қадамдай жерге барды.

Шақырды Саржан төре: «Бері кел» - деп,
Бітімге ал келсейік, «Бодық ер», -деп,
75-ге те жеңдің мені, күшің асып,
Саржанның бүгінгі күн, өлген күні.

Кездестім екінші рет сеніменен,
Себебі ер Бөртенің болды менен,
Болысқан ер Бөртенің нақақ қаны,
Болмаса артық емес, күшің менен
Нар өлсе»пұлы» бар, ер өлсе «құны» бар, - деп.
Не керек енді Бодық, пәлен – түген.

Саржанға Бодық келді, ырғап басып,
Мұңайып Саржан төре, отыр жасып,
Мақалдап майда тілмен, Бодық батыр
Сөйледі әңгіменің бетін ашып

Елімді шаптың төре, қайта-қайта,
Өшіктің мал мен жанға, неге мұнша?

Құтырған жолбарыстай елге шауып,
Ерліктен Саржан қандай, таптың найда?
Елшіңді ел мен қоса, жинап па едің,
Осынша «не» қылмай, жалғыз тайға

Өлтірдің Саржан менің «бауырымды»,
Шулатып күнде шаптың ауылымды,
«Төгілер толған нәрсе» -деген осы,
Алғыздың бүгін міні сауырыңды,
«Асқанға тосқын», -деген мақал да бар,
Сөйле енді көңілдегі, бар сөзіңді.

Өлтірдім Бодық сенің бауырыңды,
Танбаймын шаптым рас, ауылыңды,
Мен «мәстек», сен «арғымақ» болдың бүгін,
Алдың кеп «қария тарлан» сауырымды.

Аттандым кегім үшін Тінәліге,
Он ерім «құнсыз» кеткен ерте күнде,
Өлтірген ерлерімді азаптенен,
Қан қатқан сол себеппен жүрегімде.
Жылқы алып көңілді боп, кегім бітіп,
Бетімді қайттым елге, түзедім де,
Біреуді –біреу білмес, қараңғыда,
Бөртеңі мен өлтірдім, кез келдім де,
Күші асса өлтіретін, ердің жолы,
Бөртеге Саржан сірә кінәлі ме?
Не керек өткен істі, қайта айтып,
Келмейді өлген адам, қайта –қайтып
Қояйық «егестікті» екі жақ та,
Қайтеміз енді сөзді, көп ұзартып.

Сөйледі Бодық батыр, сөзді түйіп,
Биің бар, жолдасыңды шақыр жиып,
Келіссек әділ сөзге, шын жүрекпен,
Билігін айтысын Саржан, Қоныс биің

Саржан айтты: «Бодықтың-сөзі дұрыс»
Болмасын бұдан-бұлай, ұрыс – соғыс,
Ақылмен кеңінен ойлап, артын байқап,
Аласпай сөзді түзу – сөйле Қоныс

Қоныс би кеңінен толғап, сөз бастады,
Қоныстан басқалары, жақ ашпады,
Бұрынғы мақал сөзді, теріп сөйлеп,
Аузынан кесек-кесек, сөз тастады.

Сөзіне Қоныс бидің, құлақ салып,
Біреуі оң-теріс, -деп жақ ашпады,
Мысал ғып, өткендердің әңгімесін,
Ұзатпай сөзді Қоныс, қысқа ұстады,
Саржаннан інің Бодық, тапты қаза
Кектеспей «жүректерің» болса таза,
Саржанды «кәрі Бодық» алды, - деген,
Бұл дағы ханзадаға, үлкен жаза.

Билікті Қоныс айтты: «Анық берсем»,
Кек қылмай екі жағың, әділ келсең,
«Ереже» бұрынғының жолыменен,
Жүз жылқы Саржан берсін, Бодық алсын.

Бір терең Бодық батыр, кірді ойға,
Бітімді ойланды да, қайта бұзды,

«Құн» үшін ер Бөртеге, жүз жылқы алып,
Олжа, - деп, қызығудан, пықпас пайда.

Бітімді Бодық батыр қайталады,
Көпшілік не айтады, -деп анталады,
Бодықтың ойын Саржан, іштен сезіп,
Бодыққа шошығандай, жалт қарады.

Сонда Бодық сөйледі,
Қызыл тілді безеді,
Бұзылғанын Бодықтың,
Саржан төре сезеді,
Тоғай көркем көрінер,
Жас жапырақ гүлімен,
Өзен көркем көрінер,
Сылдырап аққан суымен,
Көрінеді Ел көркем,
Ел қорғайтын Ерімен.

Сол ердің бірі – Бөрте еді,
Бөртенін көрдім өлімін,
Жүз жылқы алып, «құны», -деп,
Байымаймын онымен
«Топжарғанды» аламын,
Бітеді «құны» сонымен,
Жолдасың мен өзіңе,
Еттім Саржан «азаттық»,
Жүре бер енді, жөніңмен,
Наразы болсаң, бұл сөзге,
Шабарсың тағы, күшіңмен,
Отырды Бодық шалқайып,
Бітіріп сөзді осымен.

«Топжарған» ат төрені,
Толғағтырды ішінен
«Топжарғанды» алған соң,
Адасты төре есінен.
Бұл жолда көрген қорлығы,
Бұрынғыдай болмай ерлігі,
Көзін жұмса елестен,
Шықпайтын болды түсінен.
Ат алғызды, садақ жоқ,
Отырды төре, мазақ боп,
Жұрдай болып айырылып,
Бұрынғы Саржан күшінен.

Сол жерде «Топжарғанды» Бодық алды,
Ерттетіп кәрі Бодық, мініп алды,
Саржанды Бодық батыр «жаяу» тастап,
Артына бір қарамай, кете барды.

Сол бетпен Бодық кетті, Саржан қалды,
Қайғырын Саржап төре, қаналанды,
Күші жоқ бұрынғыдай, қолдан келер,
Ішінен «у» ішкендей ызаланды.

Еліне келіп Саржан, қайтты жүдеп,
Ас ішпей, ұйқы көрмей түнде түнеп,
Саржанның беті қайтқан, осы - «жол» - деп,
Айтады ескі «қарттар», әңгіме қып.

Аламан сондай қиын, заман болды,
Адамы сол заманның, надан болды,
Шабысқан «ел арасы», тынышталды
Екі –үш жыл, ел шабыспай, аман тұрды
Ауырды бір күндерде Бодық кәрия,
Өлем, -деп елді жинап, айтты жария,
«Бораншы», «Бәйімбеттің» басын қосып,
«Кетем», -деп арыздасып, ел- жұртыма.

Наукасы қарт Бодықтың, болды нашар,
Жүруге бет түзеді, ұзын сапар,
Құлақ естір жердегі, елдің бәрі,
Бодықтың наукасынан, алды хабар.

Келіп жатыр сүйек-шатыс, құдандасы,
Сыбайлас қатар жүрген замандасы,
Шақырып алдына алып келгендермен,
Қол ұстап, «кешу»айтып арыздасты.
Балаға бесіктегі сәлем айтты,
Көзінен домалатты, ыстық жасты.

Бодықтың қолын ұстап, батыр Орман,
Арналып туған «ер» ең, елге қорған,
Тағдырға тура келді, шара бар ма?
Жолына қылар едім, жаным құрбан.

Жылады Орман өксіп, басып бетін,
«Қалды», - деп артындағы «елің» жетім,
Жүретін кейінгілер, «әңгіме» қып,
Айтатын бар ма ? «Бөке» өснетің,

Пайда «елде», -деді Бодық, зиян менде,
«Зияным» тиген шығар, талай елге,
Бір көйлек бұйырғаны дүниеден,
Түсе ме, бірге барып, бірге көрге,

Бұзбандар: «Ұйымыңды ардақты елім»
Айтатын өсестім, мен сендерге.

Сенбендер саналы Ерлер, бұл жалғанға,
Мастауба елді шауып, жылқы алғанға,
«Түзу өс», кейінгі жас «зұлым» болмай,
Ел шауып, жәбірлеуге құмарған ба?

Қол ұстап, қош айтысты Бодық елге,
Келмеді содан кейін, қайтып тілге,
Арулап таза жуып, қойды апарып,
Арналған әуелдегі, жер бесікке.

Дүниеден қайтпас сапар, Бодық кетті,
Ертеде сондай заман, ауыр өтті,
«Басшы»жөк, «бастаушы»жөк, бақсыз елде,
Бөртедей сан Бөргенің қанын төкті.

Бітірдім бір жыл жазып, бұл-«жорықты»
Естіген бекр демейді, бұл- «тарихты»,

Көрсетпей ешбір «жарық», «қараңғы» елге,
Қамады «қара түнге» бар «халықты»,
«Тарихты» іздеп жүріп, жаздым теріп,
Болғаны өткен күнде, бәрі анықты.

Осындай өткен күнде, заман болды,
Қылқимас «батырлары» қабан болды,
Демейді айтушылар өтірік, -деп,
Осымен «Саржан - Бодық» тәмам болды.

Әр жылдарда баспа бетінен (газет – журнал, кітап жарық көрген шығармалары)

1. «Паравоз» Советтік Қарағанды» Май 39- 40 ж
2. Доскейдің 90 – жылдығына «Советтік Қарағанды Апрель 1939 ж
3. «Октябрь» Шет аудандық газеті 7 ноябрь 1940 ж
4. «Шагтанып Ворошилов тұрды күліп», « Советтік Қарағанды» 24 февраль 1941 ж
5. «Жасылдай көктен түйіп қиратамыз», «Советтік Қарағанды» 24 июнь 1942 ж
6. «Саржан – Бодық» поэма «Советтік Қарағанды» 20 май 1941 ж
7. « Саржан - Бодық» поэманың жалғасы.
8. Қоңырат аудандық «Қызыл ту» газеті, 1944 жыл, 7- ші қыркүйек «Кенішбай мен Жәкен» айтысы
9. Асыл мұра айдарымен, « Жұлдыз» журналы, 1-ші қаңтар, 1988ж «Жәкен мен Маясардың» айтысы Сәрсенбі Сағасв
10. Қазақ ССР Ғылым Академиясы М. О. Әуезов атындағы әдебиет және өнер институты «Ақын – жыраулар» Қазақ ССР - інің «Ғылым» баспасы, Алматы - 1979 жыл, 39 –шы бет
11. Т. Орынбеков «Жәкен ақын», Балхаш баспасы, 1991 ж
12. Қазақ ССР Ғылым академиясы, М.О. Әуезов атындағы «Әдебиет және өнер институты, М. Дүйсенов, К. Сейдаханов, С. Негимов «Халық ақындары творчествосының көркемдік сипаты»
Қазақ ССР – інің «Ғылым» баспасы, Алматы - 1982 жыл
13. «Қазақ қолжазбаларының ғылыми сипаттамасы» 3 «Ғылым»- баспасы Алматы, 1981 жыл, Папкасы, 200, 74 –ші бет «Көкжайдақ» поэмасы

14. Тоғжанов Е.Л. Аршабеков Т. Т «Атамекен». Оқу құралы
Қарағанды экономикалық университеті, 2002 жыл

15. Қазақстан Республикасының Білім және Ғылым министрлігі Қарағанды «Болашақ» университеті, «Орталық Қазақстан ақындары поэзиясының антологиясы» Қарағанды, «Болашақ» - баспасы.

16. «Советтік Қарағанды» газеті, 32-ші декабрь, 1960 жыл
«Ауыз әдебиеті үлгілерін ықтиятты жинайық.» Ж. Бектұров
Жазушылар одағы облысаралық бөлімшесінің жауапты секретары

17. «Советтік Қарағанды» газеті, 20, 06, 1961 жыл / 144 (7646) «Келіңіз тойымызға» Жәкен Байтуов

18. «Орталық Қазақстан» газеті, 28 09 1965 жыл / 281 (8738)
«Ел ақындарын ескерсек» Р. Сүлейменов.

19. Қазақ ССР Ғылым академиясы М. О. Әуезов атындағы
Әдебиет және өнер институты «Ақын – жыраулар».

Қазақ ССР –нің «Ғылым» баспасы Алматы 1979 ж.

Қолжазба қорларындағы шығармалар: Байтуов Жәкен – 856, 1414, 1415, (ОҒК)

ҚазССР Ғылым академиясының Орталық Ғылым кітапханасы

Байтуов Жәкен – 200, 320, 751. (ӘӨИ) М.О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты.

Мазмұны

Құрастырушыдан	4
Өмірі туралы	6
Еңбек туралы	9
Егін жинау туралы.Шопан Түсіп	10
Туған өлке туралы толғау	13
Егін-шөп шабу туралы	15
Жас туралы	18
Мал базы мен шөп шабу	19
«Ударник Байжан Шалтаев пен Айышхан Тұрсынбайдың» айтысы	20
Аттанды жастар майданға	24
Көк егіске арнау:	
Бірінші өлең	26
Екінші өлең	28
Көмектесейік майданға	29
«Ударник Мұса мен жалқау Бейсенбайдың» айтысы	30
«Егіндібұлақ» колхозында	35
«Нұрбеков Жамантай мен Сағымбеков Шармұхамбеттің» айтысы	36
«Қызылту» колхозында	40
Жарыстын Социалистік өсуіне(арнау өлең)	41
Октябрь мерекесіне (арнау)	43
Арқанын бетпак жазық сар даласы	44
Шалқыған көңіл. «Екі зав. ферменің» айтысы	45
Бірінші Мамырға сәлем!	50
Жалқау Ғалия	51
Аксақалдар слетіне арнау	55

«Саржан төре мен Бодықтың» әңгімесі	58
Әр жылдарда баспа бетінен (газет-журнал, кітап беттерінен жарық көрген шығармалары)	115
Мазмұны	117

БАЙТУОВ ЖӘКЕН

САРЖАН – БОДЫҚ
($\bar{9} > i\omega - 0616$)

Құрастырушы: Жәкенов Жаксылық

Басуға 24.07.2014 жылы қол қойылды.

Пішімі 64x84/16. Көлемі 6.98 б.т.

Таралымы 100 дана. № 5393 тапсырыс
«Tengri ltd» ЖШС баспахананада басылды.

Қарағанды қаласы, Бұқар жырау даңғылы, 84 үй

тел. 8 (7212) 43-19-54, 99-00-88

Моб.: 8 (702) 222 30 22, 8 (700) 222 30 22

e-mail: tootengri@mail.ru

Жәкенов Жақсылық Жәкеноұлы

1945 жылы Қарағанды облысы, Шет ауданына қарасты Талды ауылында дүниеге келген. 1964-1965 оқу жылында Қарағанды қаласындағы қара шаңырақ, № 7 Жамбыл атындағы қазақ орта мектебін бітірген. Қарағанды Мемлекеттік Университетінің филология факультетін тәмамдаған.

Еңбек жолын Талды орта мектебінде бастап, Қарағанды қаласындағы № 39 мектеп - гимназиясында ұстаздық еткен. Қарағанды қалалық білім бөлімі, Қарағанды облыстық білім департаменті «Құрмет грамотасымен» марапатталған. Еңбек ардагері, ұстаз - зейнеткер.

